

Tabi Devletler Neden Otonomi Arttırmaya Yönelir? 1964-1975 Dönemi Türk-Amerikan İlişkilerindeki Krizi Açıklamak

Why Subordinate States Quest for Autonomy? Explaining the Crisis in Turkish-American Relations during the 1964-1975 Period

Hüsna TAŞ YETİM* - Ali BALCI**

Öz

Türkiye İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyada, ABD düzeninde yer almayı en fazla isteyen ülkelerden biriydi. Bu süreçte dış dış politikadaki otonomisini önemli ölçüde Washington'a devreden Ankara, 1960'ların ortasına kadar ABD'nin en sadık müttefiklerinden biri oldu. Fakat 1964'te Türkiye-ABD ilişkilerinde başlayan ilk kriz, 1975 yılında Türkiye'nin ülkedeki Amerikan üs ve tesislerini kapatması-na kadar vardı. Tırmanan gerginliğe rağmen, Türkiye Amerikan düzeni içerisinde kalmaya devam etti ve ABD'ye yönelik meydan okumasını otonomisini genişletme talepleri ile sınırlandırdı. Bu bağlamda, elinizdeki çalışma uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde görece yeni olan hiyerarşi teorisinin kavram ve argümanlarını kullanarak Türkiye'nin 1964-1975 döneminde Amerikan düzeni içindeki otonomi arayışının arkasındaki nedenleri açıklamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Amerika, Türkiye, Hiyerarşi, Otonomi Arayışı, Savaş.

Abstract

Following World War II, Turkey was keen on being a part of the emerging US-led order. By ceding foreign policy autonomy to Washington, Ankara became one of the United States' most loyal allies until the mid-1960s. However, the first crisis in Turkish-American relations began in 1964 and culminated in the closure of US bases and facilities in Turkey in 1975. Despite escalating tensions, Turkey remained as a member of the US-led system, limited its challenge to the US to a demand for more autonomy. In this context, this study aims to identify the causes of Turkey's quest for autonomy within the US-led system from 1964 to 1975 by applying the concepts and arguments of the hierarchy theory, which is relatively new in the field of international relations.

Key Words: US, Turkey, Sovereignty transfer, Hierarchy, Autonomy quest, War.

Giriş

1964'te Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale isteğinin aynı yıl gelen Johnson mektubu ile engellenmesi 1950'lerde zirve yapan Türkiye-ABD ilişkilerinde ilk krize neden oldu. 1964-75 döneminde Washington-Ankara arasında ortaya çıkan diğer krizler (haşhaş ekimi meselesi ve 1975 Amerikan ambargosu) Türkiye'nin, 1950'lerde askeri ve ekonomik yardım almak karşılığında Amerikan kullanımına

Makale Geliş Tarihi: 17.09.2020. Makale Kabul Tarihi: 19.11.2021.

* Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Misafir Doktor, E-mail: husna.tas@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8581-0656.

** Prof. Dr. Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-mail: alibalci@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4429-9318

Görüş

Akademik
Bakış

195

Cilt 15
Sayı 29
Kış 2021

açtığı üs ve tesisleri kapatmasına kadar vardı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyet tehdidi etrafında kurulan güçlü ve derin ittifak ilişkisi neden krizler sarmalına girdi? Güvenliğini önemli ölçüde Amerikan gücü ve politikalarına entegre eden Ankara, neden Washington'un üzerindeki nüfuzunu sınırlandırma yoluna gitti? Bu iki soru ile ilgili olarak, Türkiye'nin ABD'ye yönelik tepkileri Sovyet ittifakına kaymakla sonuçlanmayıp neden ABD'nin ülke üzerindeki nüfuzunu azaltmakla sınırlı kaldı? Bu sorulardan hareketle elinizdeki çalışma 1964'te başlayan ve kabaca on yıllık döneme yayılan Türk-Amerikan ilişkilerindeki krizin ve bu kriz döneminde Türkiye'nin hayata geçirdiği politikaların bir açıklamasını sunmaya çalışacaktır.

Dış politika ve güvenlik üzerindeki egemenliğinden verdiği taviz karşılığında Amerikan hiyerarşisinden önemli faydalar sağlayan (ucuza güvenlik, ekonomik ve askeri yardım ve Sovyet tehdidinden korunma) Türkiye, ABD yardımlarına önemli ölçüde gereksinim duyduğu 1964-75 döneminde otonomisini neden arttırmak istedi? Çalışma bu sorunun yanıtına ulaşmak için uluslararası ilişkiler literatüründe 2010 sonrası dönemde görece popüler hale gelen hiyerarşi teorisine başvuracaktır. Kısaca belirtmek gerekirse, bu yaklaşım üç temel varsayıma dayanmaktadır: Birincisi, devletlerarası ilişkiler kaçınılmaz olarak anarşik bir sistem/yapı içinde gerçekleşmez, hiyerarşik (farklılaşmış, dikey ve eşitsiz biçimlerde) bir düzene de sahip olabilir.¹ İkincisi, sistemin ikincil/tabii devletleri (büyük, orta ve küçük/zayıf devletleri kapsar) yardım almak karşılığında hiyerarşik bir düzenin liderine/patronuna/hegemonuna iç veya dış politika egemenliklerinin tamamını, bir kısmını ya da önemli bir bölümünü zorlama ya da rızayla devreder.² Üçüncüsü, geçmişteki sömürge hiyerarşilerinin aksine gayri resmi imparatorluk formundaki modern hiyerarşilerde (Örneğin; ABD liderliğindeki Batı düzeni) egemenlik devreden ikincil devletler görece olarak hala egemendirler. Çünkü düzenin sürdürülmesinde edildenden ziyade etken bir rol üstlenirler³ ve pratikte olmasa da prensipte⁴ eşit egemen-

- 1 Hiyerarşi anarşinin karşıtı değildir, uluslararası ve bölgesel sistemlerde devlet ve devlet dışı aktörlerin üst ve alt olarak dikey bir şekilde derecelendirilmesine işaret eder. Bu argümana göre, devletlerarası ilişkiler bir ucunda anarşinin (sağ) diğer ucunda hiyerarşinin (sol) bulunduğu doğrusal bir çizgi üzerinde süregelmektedir. Bkz. Jack Donnelly, "Rethinking Political Structures: From "Ordering Principles" to "Vertical Differentiation" and Beyond", *International Theory*, V. 1, No. 1, 2009, s. 51-52, 57; David A. Lake, "Anarchy, Hierarchy, and the Variety of International Relations", *International Organization*, V. 50, No. 1, 1996, s. 1-2, 6-8; David A. Lake, *Hierarchy in International Relations*, Cornell University Press, Ithaca 2009, s.7; Daniel McCormack, *Great Powers and International Hierarchy*, Springer, Palgrave Macmillan, New York 2019, s. 62-68; Mark David Nieman, "The Return on Social Bonds: Social Hierarchy and International Conflict", *Journal of Peace Research*, V. 53, 2016, s. 665-666; Janice Bially Mattern and Ayşe Zarakol, "Hierarchies in World Politics", *International Organization*, V. 70, No. 3, 2016, s. 623-624.
- 2 Niemann, a.g.m., s. 665-667; David C. Kang, "The Theoretical Roots of Hierarchy in International Relations", *Australian Journal of International Affairs*, V. 58, No. 3, September 2004, s. 337-352; Eric Miller, *To Balance or Not to Balance: Alignment Theory and Commonwealth of Independent States*, Ashgate, Aldershot UK 2006, s. 27.
- 3 Amitav Acharya, *Constructing Global Order: Agency and Change in World Politics*, Cambridge University Press, 2018.
- 4 Birleşmiş Milletler (BM) Anlaşmasının 2. maddesi "devletlerin eşit egemenliği" ilkesine vurgu yapar.

Gazi

dirler.⁵ Üstelik geçmişteki hiyerarşilerin aksine modern hiyerarşilerde tabi devletlerin dış politikalarına çizilen sınırlar mutlak değildir (otonom alanlar bırakılır).⁶

Hiyerarşi yaklaşımı erken Soğuk Savaş döneminde Türkiye ve ABD arasındaki ilişkiler için açıklayıcılığı yüksek bir analitik çerçeve sunar. Türkiye güvenlik ve dış politika konularında hatta Amerikan üslerinin bulunduğu kendi topraklarında egemenliğini önemli ölçüde ABD'ye devretmiş ve bunun karşılığında Sovyet tehdidine karşı güvenlik ve kalkınma hedefini gerçekleştirmek için yüklü miktarda ekonomik yardımlar almıştır. Hiyerarşi yaklaşımı hegemonya ve tabi devletler arasında hiyerarşik ilişkinin kurulmasını açıkladığı kadar bu ilişkinin neden krize girdiği üzerinde de durmaktadır. Bu çalışma daha çok krizi açıklamayı hedeflediğinden hiyerarşi literatürünü bu bağlamda ele alacak ve hiyerarşik ilişkilerin krize girme nedenlerine dair temel teorik hipotezler oluşturacaktır. Tabi devletleri hegemonik güce meydan okumaya yönelten nedenler ortaya konulduktan sonra çalışmanın ikinci kısmında, Türkiye'nin ABD liderliğindeki Batı (hiyerarşik) düzenine neden dâhil olduğu ve düzenin 1947-64 döneminde dış politika otonomisini nasıl etkilediği hiyerarşi yaklaşımın ilgili argümanları doğrultusunda kısaca açıklanacaktır. Üçüncü kısımda, Türkiye'nin, 1964-75 döneminde neden otonomi arttırmaya yöneldiğini hiyerarşi yaklaşımın ilgili dokuz hipotezi doğrultusunda açıklanacaktır. Sonuç kısmında ise genel bir değerlendirmenin yanı sıra çalışmanın literatüre potansiyel katkıları belirtilecektir.

Tabi Devletler Hegemonyaya Neden Meydan Okur?

Bu kısım bir devletin otoritesine tabi olduğu hegemon devlete karşı neden meydan okuma stratejisi benimsediğini sorgulamaktadır. Bu bağlamda çalışma hiyerarşi yaklaşımına dair yapılmış teorik metinler üzerine kapsamlı akademik literatür taraması yapmış ve bu literatürden "ikincil devletler otorite bahsettikleri lider devlete neden meydan okurlar" sorusunun yanıtına dair bazı hipotezler geliştirecektir.⁷ Bu hipotezler lider devlet, tabi devlet ve sistem dü-

5 Alexander Wendt-Daniel Friedheim, "Hierarchy under Anarchy: Informal Empire and the East German State", *International Organization*, V. 49, No. 4, 1995, s. 698-699; Lake, a.g.e., s. 57; Jack Donnelly, "Sovereign Inequalities and Hierarchy in Anarchy: American Power and International Society", *European Journal of International Relations*, V. 2, No. 2, 2006, s. 145-146; Alexander Barder, *Empire Within: International Hierarchy and its Imperial Laboratories of Governance*, Routledge, New York 2015.

6 Lake, a.g.e., s. 7.

7 Söz konusu hipotezlerin derlendiği kaynaklardan bazıları için bkz. Alexander Cooley and Daniel Nexon, *Exit from Hegemony: The Unraveling of the American Global Order*, Oxford University Press, Oxford 2020; Lake, a.g.m., s. 1-33. David A. Lake, "International Legitimacy Lost? Rule and Resistance When America Is First", *Perspectives on Politics*, V. 16, No. 1, 2018, s. 6-21; Lake, 2009; Joanne Gowa, "Bipolarity, Multipolarity, and Free Trade", *The American Political Science Review*, V. 83, No. 4, 1989, s. 1245-1256; Niemann, a.g.m., s. 665-679; Ian Clark, *The Hierarchy of States: Reform and Resistance in the International Order*, Cambridge University Press, Cambridge 1989; Martha Finnemore, "Legitimacy, Hypocrisy, and the Social Structure of Unipolarity: Why Being a Unipole Isn't Cracked Up to be?", *World Politics*, V. 61, No. 1, 2009, s. 58-85; Wendt ve Friedheim, a.g.m., s. 689-721; Mattern ve Zarakol, a.g.m., s. 623-654; Barder, a.g.e., s. 1-156; Ian Hurd, "Legitimacy and Authority in International Politics", *International Organization*, V. 53, No. 2, 1999, s. 379-408; Ann E. Towns, "Norms and Social Hierarchies: Understanding International Policy Diffusion 'from Below'", *International Organization*, V. 66, No. 2, 2012, s. 179-1209; Sören Scholvin, *Secondary Powers vis-à-vis South Africa: Hard Balancing, Soft Balancing, Rejection of Followership, and Disregard of Leadership*, GIGA (German Institute of Global and Area Studies) Working Papers, No. 306, Hamburg, 2017.

Görüş

Akademik

Bakış

197

Cilt 15

Sayı 29

Kış 2021

zeyine ayrılacak ve her bir düzey üç ayrı alt hipotez ile açıklanacaktır. Bu hipotezler tabi devlet ve lider devlet arasındaki krizlerin nedenlerini açıkladığı kadar tabi devletin meydan okumasını neden otonomi arttırma talebiyle sınırlandırdığını da açıklamaktadır.

Lider Devlet Kaynaklı Nedenler

Bir devletin sahip olduğu materyal kapasite üstünlüğünü devletlerin faydasına kullanabilmesi için liderliğinin/otoritesinin meşru şekilde onaylanması gereklidir ve bunu da ona bahşedecek olanlar sistemin ikincil devletleridir.⁸ İkincil devletler bu devlete otorite olma hakkını güvenlik, ekonomik ve siyasi çıkarlarını koruması karşılığında tanır. Dolayısıyla büyük güç kendisine tanıyan otoritenin amacı ve sınırlarına bağlı kalmalıdır. Ancak otoritenin politik bir mücadele olması,⁹ anlaşma, ittifak ve hiyerarşilerin küçük ve büyük devletler arasında kurulması (ki bu durum büyüğün küçüğü sömürme ihtimalini arttırır)¹⁰ ve hiyerarşinin kurucusunun çıkarlarını daha fazla gözetmesi¹¹ otorite aşımını/suiistimalini (otoritenin sınırlarının ve amacının aşılması anlamına gelir) her daim mümkün kılmaktadır. Otoritenin kötüye kullanılması ise nihayetinde iç politikada yaşanan meşruiyet krizleri gibi direnç ile sonuçlanır.¹² Bu direnç patronun sömürüsüne uğrayan tabi devletin otoriteyi çıkarları aleyhine kullanılmayacağından emin oluncaya kadar sürer.¹³

*H1a: Hegemon güç otoritesinin amaç ve sınırlarını aşarsa kendisine karşı meydan okumalar yükselebilir.*¹⁴

Otoriteyi suiistimal eden lider devlet (özellikle liberal olanı) ikincil devleti sömürmeyeceğine dair, örneğin kendi politik tercihlerinden vazgeçmek gibi güvenlik garantileri verirse, direnci sonlandırabilir.¹⁵ Öte taraftan, lider devlet kendisine otorite tanınmayan politik alanlara müdahale etmeyi sürdürür ve bu konuda otoritesi altındaki devletler üzerinde politik baskı kurarsa direncin artmasına yol açabilir. Otorite ilişkilerinin zorlamadan¹⁶ ziyade rıza üzerine kurulması ve rızanın otoriteyi meşrulaştıran önemli bir dinamik olması politik tercihlere zorlanan tarafların meydan okuma gereçesini meşrulaştırır.¹⁷

8 Lake, 2018, s. 6-11; Mattern ve Zarakol, a.g.m., s. 624-625.

9 Lake, 2009.

10 Gowa, a.g.m., s. 1251.

11 Clark, a.g.e, s. 29.

12 Lake, 2009; Finnemore, a.g.m., s. 68.

13 David A. Lake, "American Hegemony and the Future of East-West Relations", *International Studies Perspectives*, V. 7, 2006, s. 23-30.

14 ABD'nin 2003'te Irak'a gerçekleştirdiği tek taraflı müdahale otoritenin hegemonik güç tarafından aşılmasına örnek teşkil eder. Bkz. Lake, 2009.

15 Lake, a.g.e., s. 32-127.

16 Zorlama, devletler arasındaki fiziksel güç asimetrisine işaret etmekle birlikte en güçlü devletin zayıf devletlerin kendi otoritesine itaatini sağlamak için kullandığı yöntem olarak tanımlanmaktadır. Konuya ilişkin daha fazla bilgi için bkz. Hurd, a.g.m., s. 383-385; Lake, a.g.m., s. 360-368.

17 Lake, 1996; 2017; Michael Doyle, *Empires*, NY: Cornell University Press, Ithaca 1986; Hurd, a.g.m., s. 383-385; Towns, a.g.m., s. 181, 184, 194; Clark, a.g.e, s. 27; Wendt ve Freidheim, a.g.m., s. 700-703.

H1b: Hegemon devlet tarafından ekonomik, askeri ve siyasi çıkarları aleyhine politik tercihlerle zorlanan tabi devletlerin meydan okuma ihtimali yüksektir.¹⁸

Hiyerarşinin asimetrik sosyal sözleşmeleri “askeri, ekonomik, siyasi (kriz zamanında yardıma gelmek) ve güvenlik ihtiyaçların yerine getirilmesi karşılığında hegemonu egemenlik devretmek” gibi basit bir pazarlık sürecine dayanır.¹⁹ Lider devlet hiyerarşinin kendisine verdiği “tedarikçi” rolünü (devletlerin ihtiyaçlarını karşılamak anlamında) istekle sürdürdüğü ve materyal kapasite üstünlüğünü koruduğu sürece tabi devlet üzerindeki kontrolü güçlenir. Ancak hegemonun bu rolünü sürdürme isteği ve yeteneğinin sistem, devlet ve birey düzeyinden kaynaklanan nedenler ile zayıflaması ihtiyaçları beklenen düzeyde karşılanmayan devletleri alternatif kaynak arayışına yöneltir.²⁰

H1c: Lider devletin tabi devletlerin temel ihtiyaçlarını (ekonomik, askeri vb.) karşılama isteği azalır ve ya yeteneği zayıflar ise otoritesine karşı meydan okumaların ortaya çıkma ihtimali yüksektir.²¹

Tabi Devlet Kaynaklı Nedenler

Hiyerarşik bir düzene girme veya düzene meydan okuma kararının alınması aşamasında tabi devleti kimin yönettiği önemlidir.²² Hegemonik güç ile ideoloji, değer ve düşünce benzerliğine sahip olan liderin yönetimde olması dış politikanın hegemonun lehine işlemlerini sağlar.²³ Ancak düşünce dünyası selefinden farklı olan halefin dış politikadaki statükoyu (patron devletin ekonomik ve askeri yardımlarına olan bağımlık devam etse dahi) lider devlet aleyhine değiştirmesi kuvvetle muhtemeldir.²⁴

H2a: Düşünce dünyası ve ideolojisi hegemonik güçten farklı olan tabi devlet liderinin hegemonu muhalefet etmesi kuvvetle muhtemeldir.²⁵

- 18 George Bush yönetimin 9/11 Eylül saldırıları sonrasında uygulamaya koyduğu “Terörle Savaş” politikasını” diğer devletlere dayatması ABD hegemonyasına karşı meydan okumalara yol açtı.
- 19 Daniel H. Nexon, “Discussion: American Empire and Civilizational Practice”, ed., Martin Hall-Jackson Patrick T. *In Civilizational Identity: The Production and Reproduction of “Civilizations” in International Relations*, Palgrave Macmillan, New York 2007, s. 111-112; Niemann, a.g.m., s. 666; Kang, a.g.m., s. 339.
- 20 G. John Ikenberry and Daniel H. Nexon “Hegemony Studies 3.0: The Dynamics of Hegemonic Orders”, *Security Studies*, V. 28, No. 3, 2019; James D. Morrow, “Alliances and Asymmetry: An Alternative to the Capability Aggregation Model of Alliances”, *American Journal of Political Science*, V. 35, 1991; Cooley and Nexon, a.g.e., s. 50.
- 21 Türkiye'nin artan askeri ihtiyaçlarının ABD tarafından yeterli düzeyde son dönemlerde karşılanmaması üzerine Rusya'dan S-400 savunma sistemi satın alma işlemi ve bu işlem nedeniyle CAATSA yaptırımlarına maruz kalması bu bağlamda değerlendirilebilir.
- 22 Daniel Flesmes and Leslie Wehner, “Diverse of Strategic Contestation: The Case of South America”, *International Politics*, V. 52, No. 2, 2015, s. 163-177; McCormack, a.g.e., s. 119-120.
- 23 Walt Stephen, “Why Alliances Endure or Collapse”, *Survival*, Vol. 39, No. 1, Spring 1997, s. 156-179; Lake, a.g.e., s. 18,19, 58, 95, 117; Feyza Nur Atabay Öztürk, “Küçük Devlet Neden Süper Güç İttifakından Ayrılır? Soğuk Savaş Dönemi Irak, Mısır ve İran Örnekleri”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, C. 2, S. 7, s. 61-97.
- 24 Giorgi Gvallia vd., “Thinking Outside the Bloc: Explaining the Foreign Policies of Small States”, *Security Studies*, V. 22, 2013, s. 106-107.
- 25 Gürcistan'ın yakın geçmişte Rusya'dan uzaklaşıp ABD ile yakınlaşmasını halefin selefinden ayrı olan düşünce dünyasına bağlayan bir çalışma örneği için bkz. Gvallia vd., a.g.m., s. 106-107.

Görüş

Akademik
Bakış

199

Cilt 15
Sayı 29
Kış 2021

Liderin kişisel özelliklerinin yanı sıra demokratik bir devletin hiyerarşideki akıbetini belirleme aşamasında lider dışındaki aktörler (kamuoyu, parlamento vb.) de etkin rol oynar. Demokratik toplumlarda mevcut dış politikaya yönelik içeride oluşan muhalefetin hegemon güce karşı meydan okumaya dönüşmesi ihtimali oldukça yüksektir.²⁶ Çünkü muhalif grupların iç ve dış politikaya ilişkin taleplerinin pasifize edildiği otoriter rejimlerin²⁷ aksine demokrasilerde bu gruplar liderin eylem ve politikalarını sınırlandırma, kontrol etme-dengeleme (check-balance) ve veto etme hakkına sahip olan etken aktörlerdir.²⁸ Bu bağlamda demokratik toplumlarda oy elde etme/seçilme kaygısı ve vatandaşlardan sağlanan vergiler liderleri kamuoyununun isteklerine daha duyarlı kılar.²⁹

*H2b: Lider devlete muhalif olan (lider dışı) aktörlerin dış politika üzerindeki etkilerinin artması meydan okumaya yol açabilir.*³⁰

Hiyerarşide materyal kapasitenin eşitsiz dağılımının lider devletin lehine işlemesi tabi devleti bu güçten maksimum derecede faydalanmaya ve lidere sadık kalmaya teşvik eder. Ancak tabi devletin materyal kapasitesindeki herhangi bir ilerleme (GSMH'nin artması vb.) tabi devlete ihtiyaçlarını sağlama kabiliyeti kazandırır. Bu ilerleme nedeniyle hegemonu bağımlılığı azalan tabi devletin kendi çıkarlarını dikkate alan dış politika tercihinin yönelmesi ihtimaldir.³¹

- 26 Randolph M. Siverson-Harvey Starr, "Regime Change and the Restructuring of Alliances", *American Journal of Political Science*, V. 38, No. 1, 1994, s. 145-161. David A. Lake, "Legitimizing Power: The Domestic Politics of U.S. International Hierarchy", *International Security*, V. 38, No. 2, 2013a, s. 78-94.
- 27 Miller, a.g.e., s. 25; Michael Barnett, "High Politics Is Low Politics the Domestic and Systemic Sources of Israeli Security Policy: 1967-1977," *World Politics*, V. 42, 1990, s. 561.
- 28 Robert D. Putnam, "Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games", *International Organization*, V. 42, No. 3, 1988, s. 428-432; James N. Rosenau "Pre-Theories and Theories of Foreign Policy", ed., R. B. Farrel, *Approaches to Comparative and International Politics*, Northeastern Univesrity Press, Evanston 1966, s. 27-92; Lake, a.g.m., s. 126.
- 29 Lake, a.g.e., s. 40-43.
- 30 Örneğin; Avrupa devletlerinden bir kısmının 2003 Irak Savaşı sırasında ABD'nin askeri yardım talebini geri çevirmeleri, son dönemlerde Afrika, Batı ve Doğu Avrupa'nın sempatik liderlerinden ABD'ye yönelen meydan okumalar bu ülkelerin dış politikaları üzerinde etkisi artan ABD karşıtı muhalif grup ve kamuoyundan kaynaklandı. Bkz. Lake, a.g.m., s. 6-21; Alexander Cooley, "Ordering Eurasia: The Rise and Decline of Liberal Internationalism in the Post-Communist Space", *Security Studies*, V. 28, No. 3, 2019, s. 588-613; Akan Malici, "Discord and Collaboration Between Allies: Managing External Threats and Internal Cohesion in Franco-British Relations During the 9/11 Era", *Journal of Conflict Resolution*, V. 49, No. 1, 2005, s. 90-119; Beth Elise Whitaker, "Soft Balancing Among Weak States: Evidence From Africa", *International Affairs*, Vol. 85, No. 6, 2010, s. 1109-1127.
- 31 G. John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars*, Princeton University Press 2001; William R. Thompson-David P. Rapkin, "Collaboration, Consensus, and Detente: The External Threat-Bloc Cohesion Hypothesis", *The Journal of Conflict Resolution*, V. 25, No. 4, 1981, s. 618, 625; Scholvin, a.g.m., s. 10, 12-13; Gideon Rose, "Review: Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", *World Politics*, V. 51, 1998, s. 146, 152, 167. Uluslararası sistemde sadece büyük güçlerin değil küçük devletlerin de materyal kapasitesinde meydana gelen değişimin otorite ilişkilerini etkileyeceğini belirten görüşlerden bir çalışma örneği için bkz. Jack Donnelly "Rethinking Political Structures: From 'Ordering Principles' to 'Vertical Differentiation' and Beyond", *International Theory*, V. 1, No. 1, 2009, s. 49-86.

H2c: Materyal kapasitesi artan tabi devletin kendi tercihlerini yansıtan dış politikaya yönelmesi muhtemeldir.³²

Sistem Kaynaklı Nedenler

Güç ve karar merkezinin iki süper gücün tekelinde olduğu sıkı iki kutuplu sistem³³ lider devletin sömürsüne ve politik baskılarına maruz kalan veya ihtiyaçları beklenen düzeyde karşılanmayan tabi devlete düzenden çıkış ya da lider devlete olan bağımlılığını dengeleme fırsatı tanır.³⁴ Ancak iki kutuplu sistemde tabi devletler blok liderlerine muhalefet etmeyi iki nedenden ötürü tercih etmez. Birincisi, sıkı iki kutuplu sistemde iki rakip blok arasındaki husumet ve rekabet blok liderlerini düşman oyunu (adversary game),³⁵ mahcup etme (competitive shaming),³⁶ ittifak oyunu (ally game),³⁷ ve fazla fiyat verme (outbidding)³⁸ stratejilerini uygulamaya koymaya yöneltir. Bu stratejiler iki blok liderini stratejik kaynaklara (üs, jeopolitik konum vb.) sahip olan müttefiklerinin yardımına bağımlı kılar ve bu nedenle lider devletler yardım konusunda son derece cömert davranır.³⁹ Bu aşamada değerli kaynaklara sahip olan tabi devletler iki süper güçten birini diğerine oynayarak sosyal pazarlığı kendi lehine çevirir. İkincisi, rakip hiyerarşiden alınan büyük tehditler tabi devletlerin blok liderlerinin güvenlik hamiliğine duyduğu ihtiyacı artırır.⁴⁰ Üçüncüsü, blok liderleri sıkı iki kutuplu sistemde otoriteleri altındaki devletlere daha fazla kuralcı davranır (örneğin; rakip blok ile ilişki yasağı koymak).⁴¹

H3a: Sıkı iki kutuplu sistemde bloklar arası rekabet, (nükleer) silahlanma yarışı ve düşmanlık tabi devletleri meydan okumadan alıkoyar.⁴²

- 32 Örneğin; sömürge devletlerinin zayıf materyal kapasiteleri bu devletleri otonomi arayışından alı koyan önemli bir nedendi. Bkz. Doyle, a.g.e., s. 27. 2003'te Almanya'nın, Irak operasyonuna katılmaması bu ülkenin kamuoyunda artan ABD karşıtlığı ve sistemik etkinin yanı sıra materyal kapasitesinde meydana gelen kısmi iyileşmeden de kaynaklandı. Barnathann, a.g.m., s. 122.
- 33 Karl W. Deutch-J. David Singer, "Multipolar Systems and International Stability", *World Politics*, V. 16, No. 3, 1962, s. 394; R.N. Rosecrance, "Bipolarity, Multipolarity, and the Future", *Journal of Conflict Resolution*, V. 1. 10, No. 3, 1966, s. 314.
- 34 Lake, a.g.e., s. 123; David A. Lake, "Authority, Coercion and Power in International Relations", 2013b, s. 10-11, <https://pdfs.semanticscholar.org/3df3/7b90b975ef6be41fef4a81da5ef967b4b1f2.pdf>; David A. Lake, "Domination, Authority, and the Forms of Chinese Power", *The Chinese Journal of International Politics*, V. 10, No. 4, 2017, s. 372; Gowa, a.g.m., s. 1249-1250.
- 35 NATO'ya karşı Varşova paktının kurulmasında olduğu gibi ittifaka ittifak kurmayla cevap verilir.
- 36 İki rakip blok lideri birbirilerinin prestij ve otoritelerini sarsacak eylem ve söylemler geliştirir.
- 37 Rakip blok liderlerinin otoriteleri altındaki devletleri düzende tutmak için izledikleri stratejidir.
- 38 Rakip hiyerarşinin tabi devletleri daha iyi olanaklar sunmak üzerinden cezbetmesidir.
- 39 Glenn Synder, "The Security Dilemma in Alliance Politics", *World Politics*, V. 36, 1984, s. 470-484; Go Tsuyoshi Ito, *Alliance in Anxiety: Detente and the Sino-American-Japanese Triangle*, Newyork&London: Routledge 2013, s. 8-9; Jeff D. Colgan-Nicolas L. Miller, "Rival Hierarchies and the Origins of Nuclear Technology Sharing", *SSRN Electronic Journal*, 2018, doi:10.2139/ssrn.3250854, (Erişim Tarihi: 06.06.2020), s. 1-3, 8-9.
- 40 Stephen M. Walt, "Alliances in a Unipolar World", *World Politics*, V. 61, No. 1, 2009, s. 97-98; Brian Lai-Dan Reiter, "Democracy, Political Similarity, and Interanational Alliance, 1816-1992", *Journal of Conflict Resolution*, V. 44, N. 2, 2000, s. 204, 211.
- 41 Lake, a.g.e., s. 55-56.
- 42 Örneğin; Soğuk Savaş'ın erken döneminde ABD, Sovyetleri çevreleme aşamasında Japonya'nın güvenlik işbirliğine oldukça ihtiyaç duydu. Bu nedenle bu dönemde Japonya'ya yapılan Amerikan yardımları önemli ölçüde artırıldı. Ito, a.g.e., s. 12

Görüş

Akademik
Bakış

201

Cilt 15
Sayı 29
Kış 2021

Sıkı kutuplu iki sistemde rakip blok arasındaki nükleer silahlanma yarışındaki hızın kontrol altına alınması isteğinin bir sonucu olarak iki rakip blok liderinin uzlaşmaya varması tabi devletlerin otonomi arttırma isteğini üç nedenden dolayı arttırır: Birincisi, detant dönemi devletlerin pazarlık şansını azaltır. Bu dönemde rakip blokların karşılıklı tehdit algısının azalması⁴³ ve bloklar arası rekabetin yavaşlaması sıkı iki kutuplu sistemde iki blok lideri nazarında son derece kıymetli olan düşman, mahcup etme, ittifak ve fiyat arttırma stratejilerini değer kaybına uğratar. Bu durum iki blok liderini de stratejik kaynaklara sahip olan devletlere yardım etmek konusunda isteksiz yapar.⁴⁴ Lider devletten beklentisinin altında yardım alan tabi devlet rakip blok liderini alternatif kaynak olarak değerlendirir.⁴⁵ İkincisi, detant döneminin bir sonucu olarak rakip bloğun hegemon gücünden tehdit algılamamak tabi devletin kendi blok liderinin güvenlik hamiliğine duyduğu ihtiyacı azaltır.⁴⁶ Üçüncüsü, rakip blok liderler uzlaşmaya vardıkları için hiyerarşisinde yer alan devletlerin dış politikalarına iki kutuplu sistemde çizdikleri katı sınırları⁴⁷ detant döneminde gevşetir.

H3b: Sıkı kutuplu sistemin gevşemesi tabi devlete otonomi arttırma fırsatı tanır.⁴⁸

Detant döneminin hem nedeni hem de sonucu olarak sistemde yükselen yeni güçler devletlerin etkileşim alanlarını çoğaltır ve yeni pazarlık fırsatları sunar.⁴⁹ Yükselen güçler hegemonun sömürüsüne uğrayan, politik baskılarına maruz kalan, beklentisinin altında yardım alan ve daha az koşulla daha çok yardıma ulaşmak isteyen tabi devletlere otonomi arttırma fırsatı sunar. Çok sayıda alternatif kaynağın yükselişi tabi devletlerin pazarlık şansını daha fazla arttırır.⁵⁰

H3c: Uluslararası sistemde yeni güçlerin yükselişi itaatkâr tabi devleti meydan okuyan tarafa yerleştirebilir.⁵¹

43 Rosecrance, a.g.m., s. 316-318, 321.

44 Ito, a.g.e., s. xv, 3; Synder, a.g.m., s. 471-488; Colgan-Miller, a.g.m., s. 10, 23-25.

45 Stephanie G. Neuman, "Power, Influence, and Hierarchy: Defense Industries in a Unipolar World", *Defence and Peace Economics*, V. 21, No. 1, 2016, s. 105; Thompson-Rapkin, a.g.m., s. 625.

46 Thompson-Rapkin, a.g.m., s. 617-620, 634; Walt, a.g.m., s. 158-159.

47 Lake, a.g.m., s. 86.

48 Örneğin; ABD ve Sovyetler Birliği'nin nükleer silahların kullanımını sınırlandırılmasına dair 1960'lar ve 1970'lerde yaptıkları görüşmeler ve imzaladıkları anlaşmalar nükleer güce sahip olan diğer devletlerin meydan okumalarına yol açtı. Bkz. Colgan-Miller, a.g.m., s. 10-30.

49 Deutch-Singer, a.g.m., s. 392-394; Rosecrance, a.g.m., s. 317, 321, 324.

50 Whitaker, a.g.m., s. 1118; Lake, a.g.e., 14; 2013a, s. 88; 2017, s. 374; Alexander Cooley, "Countering Democratic Norms: Authoritarianism Goes Global", *Journal of Democracy*, V. 26, No. 3, 2015, s. 50; Neumann, a.g.m., s. 105-106.

51 Örneğin; Soğuk Savaş dönemi sonrası Doğu Asya'da Çin ve Japonya'nın yükselişi bu bölge ülkelerinin Washington karşısındaki pazarlık şansını arttırdı. *Evelyn Goh, The Struggle for Order: Hegemony, Hierarchy, and Transition in post-Cold War East Asia*, Oxford: Oxford University Press, the US 2013, s. 40-46.

Tablo 1: Tabi Devletler Lidere Neden Meydan Okur? Lider, Tabi Devlet ve Sistem Kaynaklı Hipotezler (H)

Lider Devlet (H1) ⁵²	H1a: Hegemon güç otoritesinin amacı ve sınırlarını aşarsa otoritesine karşı meydan okumalar yükselebilir. H1b: Hegemon güç tarafından ekonomik, askeri ve siyasi çıkarları aleyhine politik tercihlere zorlanan tabi devletlerin meydan okuma ihtimali yüksektir H1c: Patron devletin tabi devletlerin temel ihtiyaçlarını (ekonomik, askeri vb.) karşılama isteği azalır ve yeteneği zayıflar ise otoritesine karşı meydan okumaların ortaya çıkma ihtimali yüksektir.
Tabi Devlet (H2) ⁵³	H2a: Düşünce dünyası ve ideolojisi hegemonik güçten farklı olan tabi devlet liderinin hegemonu muhalefet etmesi kuvvetle muhtemeldir. H2b: Lider devlete muhalif olan (lider dışı) aktörlerin dış politika üzerindeki etkisinin artması meydan okumaya yol açabilir. H2c: Materyal kapasitesi artan tabi devletin kendi tercihlerini yansıtan dış politikaya yönelmesi muhtemeldir.
Sistem (H3) ⁵⁴	H3a: Sıkı iki kutuplu sistemde bloklar arası rekabet, (nükleer) silahlanma yarışı ve düşmanlık tabi devletleri meydan okumadan alıkoyar. H3b: Sıkı kutuplu sistemin gevşemesi tabi devlete otonomi artırma fırsatı tanır. H3c: Uluslararası sistemde yeni güçlerin yükselişi itaatkâr tabi devleti meydan okuyan tarafa yerleştirebilir.

Amerikan Düzeninde Türkiye: Otonomi Sınırı (1947-1964)

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından Sovyetler Birliği'nden aldığı tehdit (boğazlar statüsünde değişiklik ve Kars/Ardahan'ı istemesi) karşısındaki yalnızlığını giderme ihtiyacı içindeydi.⁵⁵ Bu ihtiyaç ABD'nin Sovyet nüfuzunu engelleme politikası ile birleşince, Ankara-Washington arasında 1947 Truman Doktrini ile ilk hiyerarşik ilişki başlamıştır.⁵⁶ Yakın coğrafyasında konumlanan

52 Hegemon devlet tabi devletlerin otonomi arayışını tetikleyebilecek bir takım politika, eylem ve söylem pratiklerine Lake'in (2018, s. 7) ifadesi ile "fırsatçı hareketlere" yönelebilmektedir. Bkz. Evelyn Goh, "Contesting Hegemonic Order: China in East Asia", *Security Studies*, V. 28, No. 3, 2019, s. 614-644; G. John Ikenberry, "The End of the Liberal Order?", *International Affairs*, V. 94, No. 1, 2018, s. 7-23; Lake, 2017; 2018; Cooley ve Nexon, a.g.e., Nexon, 2007.

53 İkincil devletlerin dış politika davranışlarındaki değişimi sistem dışında iç politika değişimleri üzerinden de (birey ve devlet) açıklayan örnek kaynaklar için bkz. Michael N. Barnett and Jack S. Levy, "Domestic Sources of Alliances and Alignments: The Case of Egypt 1962-1973", *International Organization*, V. 45, No. 3, 1991, s. 369-381; Hannes Ebert and Daniel Flemes, *Regional Powers and Contested Leadership*, Springer International Publishing, Palgrave&Macmillan 2018; Whitaker, 2010; Neal G. Jesse, "Ireland's Singular Stance: Pursuing Neutrality as a Means to Hegemon", ed., Kristen Williams vd., *Beyond Great Powers and Hegemons: Why Secondary States Support, Follow, or Challenge*, Stanford University Press, Stanford CA 2012, s. 65-80.

54 Sistemik değişimlerin devletler üzerindeki etkisini ele alan çalışmalar için bkz. Lake, 2009; Goh, 2019; Ito, 2013; Synder, 1984; Colgan ve Miller, 2018; Ikenberry, 2001; 2011; Nexon, 2007.

55 George S. Harris, *Troubled Alliance: Turkish American Problems in Historical Perspective: 1945-1971*, American Enterprise Institute, Washington 1972, s. 16.

56 Türkiye'nin ABD-merkezli hiyerarşik düzene dâhil olmasının arkasındaki nedenleri hiyerarşi teorisi ile açıklayan çalışma örneği için bkz. Hüsna Taş Yetim, *Türkiye'nin Amerikan Hiyerarşik Düzeni ile Krizi (1964-75): Dış Politikada Otonomi Arayışı*, Sakarya Ü. SBE., Sakarya 2021, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hiyerarşi materyal kapasite üstünlüğüne sahip olan

Görsel

Akademik
Bakış

203

Cilt 15
Sayı 29
Kış 2021

agresif, saldırgan ve kendisinden toprak talebi olan büyük güçten tehdit alan⁵⁷ ancak kıt kaynaklarını bu tehditten koruma sağlamak için seferber etmenin beraberinde getireceği iç maliyetlere (örneğin; diğer politik önceliklerinden vazgeçmek) katlanmayı tercih etmeyen devlet dış yardım almak karşılığında otonomisinin bir kısmını transfer eder (dış maliyeti).⁵⁸ Bu bağlamda, Türkiye 610 km gibi uzun bir sınırı paylaştığı Sovyetlerden kendisine yönelen yakın tehdidi bertaraf etme aşamasında İkinci Dünya Savaşı sırasında stokladığı döviz (yaklaşık 262 milyon dolar) kullanmayı üç nedenden dolayı tercih etmedi. Birincisi, bu kaynağı tüketmesi Ankara'nın ekonomik sıkıntıları aşmak için İkinci Dünya Savaşı sonrası hazırladığı ekonomi politikalarının pratiğe dökülmesine engel olacaktı. Örneğin; 1946'da artan Sovyet tehditleri karşısında 500 bin kişilik askeri birliğin seferber edilmesi bütçenin yüzde 38'nin tüketilmesine yol açmıştı.⁵⁹ İkincisi, bu adım hâlihazırda ülkede yaşanmakta olan siyasi istikrarsızlıkları tırmandıracaktı. Üçüncüsü, bu harcama dahi asimetrik olarak kendisinden çok daha güçlü olan bir tehdit karşısında yeterli olmayabilirdi. Sonuçta, dış tehdidin yanı sıra ekonomik-askeri gelişimini sağlayacak güce sahip olmayan ve uluslararası-bölgesel alanda statü arttırmak isteyen Türkiye, sistemin en güçlü ve prestijli devletinin yardımına başvurdu.⁶⁰

Türkiye egemenliğinin bir kısmını ilk olarak Truman, sonrasında ise 1948 tarihinde Marshall Anlaşması ile Washington'a devretti. Bu anlaşmalar doğrultusunda verilen ABD ekonomik yardımlarının tarımda askeri yardımların ise ulusal güvenlikte kullanılması kabul edildi.⁶¹ Ankara NATO'ya üye olmanın Türkiye'nin diğer devletlerle eşit egemen olduğu gerçeğini değiştirmeyeceğini belirtmişse de,⁶² 1952-64 döneminde Washington ile katıldığı her bir yeni anlaşmada askeri ve ekonomik yardım almak karşılığında yeni egemenlikler devretti. Her transfer anlaşması egemenlikten verilecek olan yeni tavizlere ve kazançlara işaret eder.⁶³ Bu bağlamda söz konusu dönemde Türkiye otonomiyinden iki önemli taviz verdi; 1923'ten itibaren sürdürülen ihtiyatlı tarafsızlık politikasının terki ve topraklarını Amerikan kullanımına açması. 1964'e gelindiğinde Türkiye topraklarında yüze yakın sayıda Amerikan askeri tesisi kurulmuş, Türkiye'deki Amerikan personel sayısı 24 bini bulmuş ve yaklaşık 30 milyon metrekare toprak NATO ve Amerikan askeri kullanımına açılmıştır. Tarafsızlığın

büyük gücün (A) tabi aktör (B) üzerinde politik kontrol uygulaması ile başlar. İmparatorluk hiyerarşilerinin aksine liberal düzenlerde B, A'ya bu hakkı A'nın baskı ile değil kendi rızasıyla devreder. Bkz. Lake, 2013a, s. 77-78; Ikenberry, a.g.e., s. 5, 22-44.

- 57 Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances*, Ithaca, New York 1987, s. 5-32; Walt, a.g.m., s. 158-159.
 58 Barnett and Levy, a.g.m., s. 369-370; Barnett, a.g.m., s. 529-530.
 59 Bruce R. Kuniholm, (1980), *The Origins Of The Cold War In The Near East: Great Power Conflict And Diplomacy In Iran, Turkey, And Greece*, Princeton University Press, New Jersey Princeton 1980, s. 357.
 60 Lake, a.g.e., s. 56, 143; Gowa, a.g.m., s. 1246; Morrow, a.g.m., s. 911.
 61 Çağrı Erhan, "ADD ve NATO'yla İlişkiler: 1945-1960", Baskın Oran der., *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1: 1919-1980, 6. Baskı, İletişim, İstanbul 2002, s. 534-535.
 62 Lerna K. Yanık, "Atlantik Pakti'nden NATO'ya: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Türkiye'nin Konumu ve Uluslararası Rolü Tartışmalarından Bir Kesit", *Uluslararası İlişkiler*, V. 9, No. 34, 2012, s. 44.
 63 Alexander Cooley-Hendrik Spruyt, *Contracting States: Sovereign Transfers in International Relations*, Princeton University Press, Princeton, 2009.

terk edilmesi ise bu dönemde Türkiye dış politikasının stratejik dış politika açılımlarının dahi Amerikan hiyerarşisinin çıkar, talep, kural ve kurumlarına endekslenmesi, askeri- ticari partner seçimlerinin ve dış ticaret rakamlarının Batı hiyerarşisine sabitlenmesi ile sonuçlanmıştır.⁶⁴ Hegemonik güce ne kadar egemenlik devredileceği asimetrik anlaşmalarda belirlenir. İkincil devlet bu anlaşmalarda lider devlete tüm dış politika alanlarına kontrol uygulama hakkı tanyabileceği gibi 1-6 arasını devredip, 7-10 arasını ise kendi otoritesi altında bırakabilir.⁶⁵

Türkiye dış politika otonomisinden verdiği tavizlerin karşılığında Sovyet tehdidinden korundu, 1947-64 döneminde toplamda 1.862 milyar dolarlık askeri ve 1.394 milyar dolarlık da ekonomik yardımı aldı⁶⁶ ve 1946'da demokrasi rejimine geçerek Batılı devletler arasında bir statü elde etti.⁶⁷ Türkiye bu aşamada hiyerarşi yaklaşımının "hiyerarşinin kendisine dâhil olan farklı kimlikleri dönüştüreceği" argümanını⁶⁸ kısmen doğrulamaktadır. Nitekim "Türkiye demokratik bir devlet olduğu için Amerikan liderliğindeki düzene katılmadı. Bilakis, ABD tarafından yönetilen demokratik uluslararası hiyerarşiye katılmak için demokrasi rejimini benimsedi".⁶⁹ 1950'lerde Washington-Ankara arasında söz konusu anlaşmalar ile kurulan güçlü ittifak ilişkisinin sürdürülebilirliği 1964-75 döneminde ortaya çıkan bir dizi krizler ile test edildi. Çalışmanın bundan sonraki bölümü krizlerin neden çıktığı ve nereye evirildiği konusuna teorik bir açıklama sunmak için ayrılmıştır.

Türkiye-ABD İlişkilerinde Krizler: Dış Politikada Otonomi Arayışı (1964-1975)

Bu kısım, 1964-75 döneminde Türkiye-ABD ilişkilerinde ortaya çıkan krizleri ve Ankara'nın bu dönemde otonomi arttırmaya yönelmesinin arkasındaki nedenleri sorgulamaktadır. Bu amaçla, bu kısım yukarıdaki tabloda yer alan H1, H2 ve H3 hipotezlerinin her birine yönelik oluşturulan üç ayrı alt hipotez dizisini kullanacaktır. Bu hipotezlerden bir kısmı Türkiye'nin 1950'lerde ABD'ye neden meydan okumayı tercih etmediği ile ilgiliyken diğerleri 1964-75 döneminde

64 Mustafa Aydın, "Determinants of Turkish Foreign Policy: Changing Patterns and Conjunctures during the Cold War", *Middle Eastern Studies*, V. 36, No. 1, 2000, s. 113; Serhat Güvenç, "NATO'nun Evrimi ve Türkiye'nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları", *Uluslararası İlişkiler*, C. 12, S. 45, s. 105-106; Ömür Atmaca, "The Geopolitical Origins of Turkish-American Relations: Revisiting the Cold War Years", *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy & Peace*, V. 3, No. 1, 2014, s. 27; Ali Balcı ve Ayşenur Hazar, "Turkey in the UN Security Council during the Cold War: elections, voting motivations and alliance commitments", *Middle Eastern Studies*, V. 57, No. 2, 2020, s. 279-291.

65 Lake, 1996, s. 7; Lake, 2009, s. 38-39.

66 Aydın, a.g.m., s. 110. Hiyerarşinin devletlere sağladığı maliyet ve kazanımların hepsini hesaplamak zor olsa da ucuza güvenlik, siyasi ve ekonomik kriz zamanında yardım, uluslararası veya bölgesel alanda saygın bir statü elde etme, GSMH'den savunma harcamalarına ayrılan oranın azaltılmasını, petrol ve teknolojik silah gibi kıymetli kaynaklara ulaşma imkânı sağlar. Bkz. Lake, a.g.e., s. 11, 132-133, 137-138.

67 Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 411.

68 Nexon, a.g.m., s. 109, 112; Ikenberry G. John-Charles A. Kupchan, "Socialization and Hegemonic Power", *International Organization*, V. 44, No. 3, 1990, s. 283.

69 Ali Balcı, *When Hierarchy Shattered: Turkey's post-2013 Crisis with the US-led Order*, TUBITAK, Program Code: 1002, Project No: 118K413, August 2019, s. 12.

meydan okumaya yönelme nedenlerine ve bu hamlesini neden otonomi arttırma talebiyle sınırlandırdığına ilişkin açıklama sunmaktadır.

ABD Kaynaklı Nedenler

1950'lerde Türkiye-ABD ilişkilerinde kurulan güçlü müttefiklik ilişkisi 1964'e kadar sorunsuz ilerledi. Ancak Washington bu tarihte sert ve tehditkar üslupla yazılmış Johnson mektubu ile Ankara'nın, Kıbrıs'a askeri müdahalesini önlemeye çalışınca bu tarihe dek selevi Adnan Menderes kadar ABD'ye angaje dış politika izleyen İnönü⁷⁰ NATO ve ABD'nin, Türkiye'nin güvenlik çıkarlarını ne kadar koruduğu konusunu tartışmaya açtı.⁷¹ Bu tartışmanın otonomi arttırma sürecine evrilmesi ise Washington'un, Ankara'yı çıkarları aleyhine Kıbrıs politikası tercihine zorladığını açık eden şu ifadeden kaynaklandı (H1b); Türkiye'nin, adaya müdahale etmesi durumunda uğrayabileceği Sovyet saldırısı karşısında NATO imkânlarından faydalanamayacağı, Truman kapsamında yardım olarak aldığı Amerikan silahlarını kullanamayacağı ve NATO üyesi olması nedeniyle Yunanistan ile savaşamayacağı.⁷² Bu ifade şu anlama geliyordu: Şayet Türkiye, ABD'nin talep ettiği Kıbrıs politikasına harfiyen uymaz ise yani Washington'un, kendisine tehdit yarattığını düşünmediği Yunanistan ile çatışırsa (meydan okursa) yardımların kesilmesi ile disipline edilecekti.⁷³ Bu ifade Türkiye tarafında disipline edilme endişesine yol açmakla birlikte, ABD'ye duyulan güveni de sarstı. Söz konusu nedenler ile Ankara adaya müdahale etme kararını (bir süreliğine) rafa kaldırdı ve aynı zamanda dış politikada otonomi arttırma sürecini de başlattı. Her meydan okumaya cezai yaptırımlar ile karşılık verilmese de gelecekte lider devletin gazabına uğrama endişesinden kurtulma isteği tabi devleti alternatif destekçi arayışına yöneltti.⁷⁴ Türkiye'nin mektuptan kısa bir süre sonra Sovyetlere yönelik gittiği siyasi ve ekonomik açılımlar bu bağlamda önemlidir.

Johnson mektubunun 1950'lerde Türkiye-ABD arasında kurulan hiyerarşiyi sarsacak düzeyde bir krize neden dönüştüğü ABD'nin, Türkiye'nin kendisine güvenlik çıkarlarını koruması karşılığında tanıdığı otoriteyi suiistimal ettiği 1962 Küba olayı ile birlikte düşünüldüğünde daha anlaşılır olmaktadır (H1a).

70 Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, 2. Baskı, (Çeviren: Ahmet Fethi), Hil Yayınları, İstanbul 1996, s. 402.

71 *Milliyet*, 16 Mart 1964.

72 Süha Bölükbaşı, "The Johnson Letter Revisited", *Middle Eastern Studies*, V. 29, No. 3, 1993, s. 518-521.

73 Johnson mektubu, Türkiye açısından hiyerarşinin faydanın yanı sıra maliyet de getirebileceğini üç bakımdan ortaya koymuştur. Birincisi, tabi devlet hegemonu sadece kendisini yönetme hakkı değil aynı zamanda cezalandırma ve kendisine kimin tehdit yarattığını belirleme hakkını da tanır. İkincisi, hegemonun kendi çıkarları söz konusu olduğunda politik kontrolünü cezai yaptırımlarla maksimize edebileceğini ve son olarak, hiyerarşinin kazandırdıkları bakımından adil ve eşit olmadığı hegemonun çıkarlarını daha fazla gözetmiştir. Bkz. Richard E. Flathman, *The Practice of Political Authority: Authority and the Authoritative*, University of Chicago Press, Chicago 1980; Lake, 2009, s. 96; 2013a, s. 77-78; 2017, s. 367; 2018, s. 7-8; Clark, a.g.m., s. 18; Wendt ve Friedheim, a.g.m., s. 698, 700. Kısacası, Türkiye kendi güvenlik çıkarlarını son derecede ilgilendiren bir mesele karşısında dahi Amerikan çıkarlarına aykırı eylemlerde bulunma durumunda cezalandırılabilirliğini mektup vasıtasıyla tecrübe etmiştir.

74 David A. Lake, "Hierarchy in International Relations: Authority, Sovereignty, and the New Structure of World Politics", *Paper read at Annual Meeting of the American Political Science Association*, September 2-5 2006b, p. 241; Lake, a.g.m., s. 361; Whitaker, a.g.m., s. 1118; Neuman, a.g.m., s. 105-106.

ABD'nin, Sovyetler Birliği ile arasında nükleer savaş riskine yol açan Türkiye'deki Jüpiter füzelerini 1962'de Moskova ile yaptığı gizli pazarlık sonucu sökmeye karar vermesi 1952-64 döneminde Ankara-Washington arasında imzalanan anlaşmalara aykırıydı. Örneğin; 1959 tarihli Jüpiterlerin yerleştirilmesine dair anlaşmada füzelerin Türkiye'nin güvenlik çıkarlarına hizmet etmek amacıyla yerleştirildiği ve tarafların güvenlik ile ilgili meselelerde birbirilerine danışmak ile yükümlü oldukları belirtilmişti.⁷⁵ Ancak Washington'un, Türkiye'nin güvenlik çıkarlarını düşmanla yaptığı bu pazarlıkta riske atması ve Ankara'nın bir süre sonra bu durumdan haberdar olması⁷⁶ ABD otoritesine ne kadar güvenebileceği konusunda tartışmaya yol açtı. Düşman ile işbirliği yapıldığında ittifakın kurucu liderine duyulan güven azalır ve tabi devletler alternatif partner arayışına yönelir.⁷⁷ Ulusal güvenliğini tek kaynağa endekslemenin problemleri bir politik tercih olduğunu Küba olayı ile tecrübe eden Ankara, olay sonrasında ulusal güvenliği ile ilgili meselelerde inisiyatifi önce kendi eline alma sonraki aşamada müttefiklerine danışma stratejisini masaya yatırmıştır.⁷⁸

Türkiye-ABD ilişkilerinde bir diğer sorun ülkedeki Amerikan askeri personelinin 1960'larda 1952 tarihli SOFA Anlaşmasına (Status of Forces Agreement, Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi) yönelik gerçekleştirdikleri aykırı eylemlerden (görev sırasında işledikleri suçlar ve diğer uygunsuz eylemler) kaynaklandı. Örneğin; SOFA anlaşmasında Amerikan askeri personelinin gümrük vergisinden muaf tutulması kararlaştırılmıştı.⁷⁹ Amerikan personelinin ülkelerinden getirdikleri malları Türkiye'de fahiş fiyatlara satması bu anlaşmaya aykırıydı.⁸⁰ (H1a). Amerikan personelinin bu eylemleri kamuoyunda SOFA anlaşmasının suiistimal edildiği yönünde bir tartışmayı harekete geçirmesi üzerine dönemin Başbakanı Süleyman Demirel 1966'dan itibaren ilgili anlaşmayı söz konusu rahatsızlıkları güderecek şekilde düzenleme girişimine yöneldi. Bu doğrultuda, Ankara-Washington arasında 24 Eylül 1968'de imzalanan anlaşma ile Amerikan askeri personelinin yargılanması hususunda Türkiye makamlarına SOFA ile getirilen kısıtlamalar gevşetildi.⁸¹

Türkiye'deki Amerikan varlığını kamuoyunda tartışmaya açan bir diğer olay Türkiye'deki NATO üslerinin 1950'lerin sonunda ve 1960'larda Washington tarafından Ankara'ya danışılmadan üslere ilişkin anlaşmalara aykırı kullanılmasından kaynaklandı (H1a). Ankara-Washington arasında 1954'te imzalanan Askeri Tesisler Anlaşmasında Amerikan askeri uçaklarının Türkiye üslerini kullanmadan ve üslere malzeme yerleştirmeden önce Ankara'yı haberdar etmesi

75 Barton Bershtein, "The Cuban Missile Crisis: Trading The Jupiters in Turkey?", *Political Science Quarterly*, V. 95, No. 1, 1980, s. 101-102.

76 Nasuh Uslu, *Çatlak İttifak: 1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2016, s. 138.

77 Synder, a.g.m., s. 471.

78 Çağrı Erhan, "ADD ve NATO'yla İlişkiler: 1960-1980", Baskın Oran ed., *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I: 1919-1980, 6. Baskı, İletişim, İstanbul 2002, s. 685.

79 "SOFA Anlaşması", <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/11/20111105-2-1.pdf>. (Erişim Tarihi: 07.08.2020).

80 Uslu, a.g.e., s. 190-193; Erhan, a.g.m., s. 558, 692.

81 Erhan, a.g.m., s. 694.

gerektiği hükme bağlanmıştı.⁸² NATO'nun üçüncü maddesinde de Türkiye üslerinin kullanımı "savunma amaçlı" ve "bilimsel bilgi toplamak" ile sınırlandırılmıştı.⁸³ Hiyerarşinin asimetrik güvenlik anlaşmaları taraflara birbirine danışma sorumluluğu yükler. Karşılıklı danışma ittifak içi bağı güçlendirir ve güveni artırır.⁸⁴ Fakat Washington 1958'de Lübnan'a askeri yardım yaptığı sırada 1600 kişiden oluşan Amerikan askeri birliğini İncirlik üssüne naklederken Ankara'yı haberdar etmemiş ve sırasıyla 1 Mayıs 1960'ta ve 1965'te İncirlik üssünü Türkiye'nin bilgisi ve izni dışında Sovyetler Birliği'nin askeri faaliyetleri hakkında bilgi toplamak amacıyla kullanmıştır. Bu eylemleri ile ABD ilgili anlaşmalara aykırı davranmıştır.⁸⁵ Lider devlet asimetrik sosyal sözleşmede çizilen sınırları aşarsa tabi devlet ilgili anlaşmaların revize edilmesini talep edebilir.⁸⁶

ABD'nin üsleri anlaşmaya aykırı kullanması üzerine Ankara, 1969 tarihli Ortak Savunma İşbirliği Anlaşması (OSIA) ile Türkiye'deki Amerikan askeri varlığını altı aydan sınırlandırarak kendi otonomisini arttırdı. Üsler belirlenen amaçlar dışında kullanılmayacak, üslerin kullanımı ulusal güvenlik gerekçesi ile sınırlandırabilecek, Türkiye Amerikan askeri personelini denetleme hakkına sahip olacak, üslerin mülkiyeti Türkiye'ye ait olacak, tesislerde yapılacak olan her türlü faaliyet hakkında Ankara'ya ön bilgilendirme yapılacak ve son olarak, Amerikan askeri ve sivil personel sayısı belirlenen sınırları aşmayacaktı.⁸⁷ Bu düzenlemelere ek olarak U-2 uçuşları 1965-1975 döneminde durduruldu ve ABD'nin 1967 ve 1973 tarihlerinde vuku bulan Arap-İsrail çatışmalarında üsleri kullanma talepleri geri çevrildi.⁸⁸

Johnson mektubu ve ikili anlaşmaların ilişkilerde yarattığı krize 1967'de bir yenisini daha eklendi. Ankara, 1967'de Washington'un kendi ülkesinde artan uyuşturucu tüketimini önlemek amacıyla kendisine sunduğu haşhaş ekimini yasaklama yönündeki talebini ret edince ABD kongre ve senatosunda Türkiye'ye ambargo uygulanması gerektiğine dair tartışma başladı⁸⁹ (H1b). Ekonomik ve askeri yardımları kesmek ya da sonlandırma tehdidinde bulunmak tabi devletin itaatini sağlamak için hegemonik gücün başvurduğu cezai yaptırımlardandır.⁹⁰ 1967'de uygulanması öngörülen ambargo, Türkiye'nin haşhaş meselesindeki otonomi arttırma çabasını 1971-73 döneminde Nihat Erim hükümetinin haşhaşın ekimini yasaklaması yönünde aldığı karar ile kesintiye uğrattı.⁹¹ Ancak ABD baskılarının bir sonucu olarak haşhaş ekiminin yasak-

82 Selin M. Bölme, "Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim", *Uluslararası İlişkiler*, C. 9, S. 34, 2012, s. 59; Erhan, a.g.m., s. 558.

83 Uslu, a.g.e., s. 188.

84 Lake, 1996, s. 18; Thompson-Rapkin, a.g.m., s. 617-624.

85 Uslu, a.g.e., s.184; Harris, a.g.e., s. 66-67.

86 Lake, 2006b; 2009.

87 Güvenç, a.g.m., s. 107; Bölme, a.g.m., s. 52, 59, 64; Fisun Türkmen, *Kırılgan İttifaktan "Model Ortaklığa": Türkiye-ABD İlişkileri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 125.

88 Güvenç, a.g.m., s. 107; Atmaca, a.g.m., s. 26.

89 Uslu, a.g.m., s. 249-255.

90 Lake, a.g.e., s. 113-121.

91 Joseph L. Zentner, "The 1972 Turkish Opium Ban: Needle in the Haystack Diplomacy", *World Affairs*, Summer 1973, V. 136, No. 1, Summer 1973, s. 36-47; Fiona B. Adamson, "Democratization and the Domestic Sources of Foreign Policy: Turkey in the 1974 Cyprus Crisis," *Political Science Quarterly*, V. 116, No. 2, 2001, s. 283.

lanması kamuoyu ve liderler tarafında Türkiye'nin içişlerine karışılması (BM anlaşmasına aykırı olduğu) tartışmasını başlatınca haşhaş ekimi 1 Temmuz 1974'te Cumhuriyet Halk Partisi-Milli Selamet Partisi (CHP-MSP) koalisyon hükümetinin aldığı kararla serbest bırakıldı.⁹² İçişlerine karışıldığını düşünen ikincil devlet "eşit egemenlik" ilkesinin patron tarafından ihlal edildiğini gerekçe göstererek meydan okur.⁹³ Türkiye'nin, haşhaş ekimini serbest bırakarak mesele karşısında ABD'ye meydan okuması ambargo tartışmalarını tekrar gündeme getirmiştir. Ancak bu yaptırım Türkiye'nin 14 Temmuz 1974'te Kıbrıs'a müdahalesi nedeniyle pratiğe geçirilmemiştir. Çünkü Kıbrıs konusu haşhaş meselesinin önüne geçmiştir.⁹⁴

ABD'nin, haşhaş ekimi ve Kıbrıs meselesi üzerinde kurduğu politik baskının⁹⁵ Türkiye (sol) kamuoyunda anti-Amerikan duyguları, ordu ve liderler tarafında ise ABD'ye duyulan güvensizliği derinleştirdiği bir ortamda Türkiye, 1974'te adaya müdahale etti.⁹⁶ Batı hiyerarşisi Yunanistan'ın adadaki mevcut yönetimi değiştirmesini 1959 Garanti anlaşmasının ihlali olarak yorumlamış ve bu nedenle Türkiye'nin adaya ilk müdahalesine herhangi bir itirazda bulunmamıştı.⁹⁷ Ancak Türkiye'nin adaya aynı yıl ikinci kez müdahale ederek ABD'ye yönelik gerçekleştirdiği ilk büyük meydan okumaya 5 Şubat 1975'te Amerikan senatosunun aldığı ambargo kararı ile karşılık verildi (H1b). Ambargo kararı gereği, Türkiye'ye verilmesi öngörülen 200 milyon dolar değerindeki silah ve 78 milyon dolar ödeme yapılan askeri ekipmanın sevkiyatı durduruldu.⁹⁸ Büyük meydan okumalar politik baskıları cezai yaptırım aşamasına taşır. Disipline etme yöntemlerine başvurulma amacı tabii devletin itaatini sağlamaktır.⁹⁹ Bu argümana göre, yaptırım ya da ambargolar meydan okuyan tarafı ekonomik açıdan zor durma sokar ve böylece meydan okuyan tarafı bu girişiminden vazgeçirir.¹⁰⁰ ABD ambargosu Türkiye'nin askeri ve ekonomik koşullarını zorlamakla birlikte, ancak otonomi arttırma isteğinden vazgeçiremedi. Dönemin Türkiye

92 Zentner, a.g.m., s. 39.

93 Lake, a.g.e., s. 36; Wendt ve Friedheim, a.g.m., s. 701.

94 Uslu, a.g.e., s. 274-276, 277.

95 Türkiye üzerinde Kıbrıs'a dair Amerikan politik baskıları Ankara adaya ikinci kez müdahale kararlılığını açık edince başlamıştı. Örneğin; Dönemin Amerikan Dışişleri Başkanı Henry Kissinger Kıbrıs konusunda dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Memduh Şevket Esenal'a Türkiye'nin toplumlararası görüşmeleri başlatmaması durumunda ambargo kararını engellemenin mümkün olmadığını belirtmiştir. Bkz. Uslu, a.g.m., s. 319.

96 Yunanistan ve Türkiye'nin Kıbrıs'ta askeri çatışmaya girmeleri demokrasilerin birbiriyle çatışmayacakları argümanına karşı anti tez oluşturan bir örnektir. Bu argümana göre demokrasiler birbirileri ile değil kendilerinden farklı rejim yapılarına sahip olanlar ile çatışır. Bkz. Patrick J. McDonald, "Great Powers, Hierarchy, and Endogenous Regimes: Rethinking the Domestic Causes of Peace," *International Organization*, V. 69, No. 3, 2015, s. 560; Margit Bussmann-John R. Oneal, "Do Hegemons Distribute Private Goods? A Test of Power-Transition Theory", *The Journal of Conflict Resolution*, V. 51, No. 1, 2007, s. 88-111; David E. Cunningham, "Preventing Civil War: How the Potential for International Intervention Can Deter Conflict Onset", *World Politics*, V. 68, No. 2, 2016, 307-340.

97 Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler", Baskın Oran der., *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt II, 6. Baskı, İletişim, İstanbul 2002, s. 741-742.

98 Atmaca, a.g.m., s. 30.

99 Lake, 1996, s. 20, 1999, s. 65; 2006b, s. 239; 2009, s. 114-120.

100 Stephen D. Krasner, "Rethinking the sovereign state model", *Review of International Studies*, V. 27, No. 5, 2001, s.17-42; Jeff D. Colgan-Edward R. Lucas, "Revolutionary Pathways: Leaders and the International Impacts of Domestic Revolutions", *International Interactions*, s. 12, Doi:10.1080/03050629.2016.1203788. (Erşim Tarihi: 01.06.2020).

Gazi

Akademik
Bakış

209

Cilt 15
Sayı 29
Kiş 2021

Dışişleri Bakanı Turan Güneş'in 25 Eylül 1974'te düzenlediği basın toplantısında Amerikan kongresinin ambargo kararı ile uyguladığı politik baskı karşısında geri adım atılmayacağını belirtmiş olması bu bağlamda önemlidir.¹⁰¹ Cezalandırılan tarafta patrona karşı oluşan güvensizlik duygusu dengeleme siyasetine yol açar.¹⁰² Ankara, ambargo uygulamaya konulduktan kısa süre sonra ortak savunma tesisleri ile ilgili Washington ile sürdürülen ikili görüşmelerin durdurulduğunu, NATO ve ABD ile ilişkilerin gözden geçirileceğini, 1969 Anlaşması başta olmak üzere diğer ikili anlaşmaların hukuki olarak geçerli olmadığını ve İncirlik dışındaki üslerin ABD kullanımına kapatıldığını belirtmiştir.¹⁰³

Ambargo kararının yanı sıra, 1960'ların ortasından itibaren Türkiye'ye yapılan Amerikan yardımlarının 1950'lere kıyasla görece azalmasının ekonomik göstergeye yaptığı olumsuz etki Türkiye'nin alternatif ekonomik kaynak ihtiyacını arttıran bir diğer neden oldu (H1c). 1950-64 döneminde GSMH'nin %17'sine karşılık gelen ABD yardımları¹⁰⁴ 1970'e gelindiğinde GSMH'nin %2,1'ine denk geliyordu.¹⁰⁵ Bu azalma, Türkiye'de döviz krizine ve dış ticaret açığına yol açmıştı. Yeni borç kaynakları bulmaya yönelik ihtiyaç karşısında Ankara'nın yöneldiği ilk ülke uluslararası sistemin diğer süper gücü Sovyetler Birliği oldu. Materyal gücü zayıf olan devletler ihtiyaçlarına cevap verecek olan en iyi seçeneklere yönelir. Çünkü sistemin en güçlülerine yönelmek bu devletlerin daha fazla yardım alacakları anlamına gelir.¹⁰⁶ 1965'te Moskova ve Ankara arasında başlayan ekonomik yakınlaşma 1978'e gelindiğinde Türkiye'yi, Rusya'nın en fazla dış yardım yaptığı ülkeler arasına yerleştirdi. Ankara, 1975-79 döneminde Moskova'dan 650 milyon dolarlık ekonomik yardım sağladı.

Türkiye Kaynaklı Nedenler

1964-75 döneminde Ankara-Washington ilişkilerinde krizlerin neden ortaya çıktığı bu dönem dış politikasının karar alma merkezinde yer alan liderlerin (H2a) ve bu liderlerin dış politika kararlarını etkileyen ve sınırlandıran iç dinamiklerin etkisi (H2b/H2c) göz önüne alınmadan anlaşılmaz (H2). 1950'lerde dış politika karar verme sürecinde sınırlı etkiye sahip olan meclis ve kamuoyunun 1961 anayasasının görelisi olarak sağladığı özgürlük ortamı neticesinde süreç üzerindeki etkilerinin artması ABD ile krizlerin ortaya çıkmasında belirleyici etkide bulundu (H2b). Örneğin; 1964'te Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale isteği ile başlayan ilk otonomi arayışı ve aynı yıl Johnson mektubuna kararlı bir cevap yazılması İsmet İnönü'nün girişimleriyle olmuştur. İnönü'nün, Batı düzeni ile entegrasyonun Türkiye'nin ekonomik ve güvenlik çıkarılarının ayrılmaz bir parçası olarak gören, 1947 Truman ve 1948 Marshall yardımlarına başvuran ve Amerikan hiyerarşisine (NATO) dâhil olunması yönünde ilk diplomatik çabaları

101 *Cumhuriyet*, 26 Eylül 1974, s. 1.

102 Lake, a.e.m., s. 361.

103 Uslu, a.g.m., s. 321; *Cumhuriyet*, 26 Temmuz 1975; Atmaca, a.g.m., s. 30; Türkmen, a.g.m., s. 138.

104 Gökhan Eşel, "Darbeler Arasında Türkiye-NATO İlişkileri (1960-1980)", *The Journal of Academic Social Science Studies*, V. 56, 2017, s. 414.

105 Uslu, a.g.e., s. 211.

106 Morrow, a.g.m., s. 911.

başlatan liderin bizzat kendisi olması¹⁰⁷ (H2a) bu bağlamda çelişkili bir durum gibi gözükmemektedir. Ancak hiyerarşi teorisi bu duruma açıklığa kavuşturmamızı sağlayan şu teorik önermeyi sunmaktadır. Sempatik lider ve hegemonik güç arasında hiyerarşik denge dış politika üzerinde muhalif grupların etkisinin artması ve liderin rejiminin bekasına yönelik hegemon dan tehdit algılamasından dolayı sarsılır.¹⁰⁸ Bu bağlamda, İnönü'nün Kıbrıs'ta otonomi arttırma girişimi meseleyi ulusal güvenlik olarak görmesinin yanı sıra kamuoyundan adaya müdahale edilmesi yönünde gelen baskının da bir sonucudur (H2b).

1965'te yönetimi devralan Süleyman Demirel, selevi İnönü gibi Batı hiyerarşi ile ilişkileri Türkiye'nin çıkarları lehine görüyordu.¹⁰⁹ Teorik önerme halefin düşünce dünyasının selevi ile aynı ya da benzer olması durumunda dış politikadaki statükonun büyük olasılıkla sürdürüleceğini belirtmektedir.¹¹⁰ Ancak 1969 OSİA Anlaşması ile üsler üzerinde otonomi arttırılması ve Batı-dışı ülkelere yönelik açılımlar Demirel döneminde gerçekleştirildi. 1960'ların ikinci yarısında daha fazla görünür hale gelen sol kamuoyu neredeyse bütün gündemi ABD'nin ülkedeki mevcudiyeti haline getirmişti. Amerikan karşıtı kamuoyuna, ABD'den liderin bekasını olumsuz etkileyecek baskılar da eklenince Demirel hükümeti otonomiye arttıracak olan adımlara yöneldi. Kıbrıs ve haşhaş ekimi meseleleri sırasında ABD'nin Ankara üzerine kurduğu politik baskı (H2b) demokratik bir meşruiyete ihtiyaç duyan Demirel hükümetini kamuoyunu dikate alan bir politik tercihte bulunmaya yöneltti. 1960'ların ortasından itibaren azalan ABD yardımları da (H1c) bu tercihi besleyen bir başka önemli dinamikti.

1973 seçimleriyle iktidara gelen Bülent Ecevit ise seleflerinden farklı bir politik anlayışa sahipti. Ecevit iktidara geldiği erken dönemde, Batı ittifakına üye olmanın tüm dış politika konularını ona endekslemeyi gerektirmediğini daha bağımsız bir dış politika takip edilmesi ve Batı-dışı dünya ile ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini belirtmişti. Bu bağlamda Ecevit'in bağımsız politikasını uygulamaya koyduğu ilk dış politika alanı 1974 Kıbrıs meselesi oldu.¹¹¹ 1974'te Kıbrıs'a gerçekleştirilen harekâtın ilk aşamasında Ecevit'in etkisi öne çıkmakla birlikte adaya ikinci kez müdahale edilmesi yönünde kararın alınmasında kamuoyu, parlamento, Ecevit'in koalisyon ortağı Necmettin Erbakan'ın ve ordunun etkisi belirleyiciydi (H2b).¹¹² Bu bağlamda, Ecevit ulusal güvenlikle ilgili meselelerde ordu Batı dışı dünyaya yönelik açılımlarda da Erbakan tarafından sınırlandırıldı. Benzer şekilde, özellikle sol kamuoyunun ABD eksenli dış politikanın Türkiye'nin egemenliğini sınırladığı ve bu nedenle dış politika da tarafsızlığa gidilmesi gerektiği yönündeki öneriyi basın ve öğrenci gösteri-

107 Mehmet Seyfettin Erol-Emre Ozan, "Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim", *Akademik Bakış*, C. 4, S. 8, 2011, s. 29-30; Uslu, a.g.m., s. 81.

108 Walt, a.g.m. s. 162; Putnam, a.g.m., s. 428-432; Flemes-Wehner, a.g.m., s. 169.

109 Harris, a.g.m., s. 230, 235; Serra Can, "Turkey's EEC membership as a canvas of struggle for identity: The NSP versus the JP", *New Perspectives on Turkey*, V. 62, 2020, s. 101-121.

110 Siverson-Star, a.g.m., s. 149, 159; Flemes-Wehner, a.g.m., s. 169.

111 William Hale, *Türk Dış Politikası: 1774-2000*, (çev. Petek Demir), Mozaik Yayınları, İstanbul 2003, s. 160, 168-169, Aydın, a.g.m., s. 128.

112 Adamson, a.g.m., s. 278, 293.

Görüş

Akademik
Bakış

211

Cilt 15
Sayı 29
Kış 2021

leri vasıtasıyla gündemde tutması¹¹³ Ecevit ve seleflerinin politik kararlarını etkiledi. Dolayısıyla dış politika sürecine 1960'ların başından itibaren dâhil olan yeni aktörler bir taraftan Türk liderlerin dış politika üzerindeki otonomilerini sınırlarken diğer taraftan Ankara'nın, Washington karşısında otonomi arttırmasına katkıda bulunmuştur.

1974'te Kıbrıs özelinde otonominin arttırılmasına olanak tanıyan bir diğer önemli gelişme ise adaya müdahale edecek düzeyde materyal kapasitede meydana gelen kısmi artıştan kaynaklandı (H2c). 1964'te adaya müdahale edecek düzeyde askeri ekipmana (paraşüt, çıkartma gemileri vb.) sahip olmamak Ankara'nın, Johnson'un mektuptaki talimatına uyarak adaya müdahale kararını rafa kaldırmış olmasının arkasındaki önemli bir nedendi.¹¹⁴ Ancak mektup tek askeri kaynağa bağımlı olmanın dezavantajını ortaya koyunca Ankara, 1965'ten sonra materyal kapasitesini arttırmaya yönelik girişimlerde bulundu. 1974'e gelindiğinde adaya harekâtı gerçekleştirebilecek düzeyde çıkarma gemileri ve diğer askeri malzeme eksikliği giderilip öncesinde de Rusya'nın onayı da alınınca Türkiye adaya müdahale etti. Rusya, 1974 Kıbrıs müdahalesine Kıbrıs'ın bağımsızlığının korunması kaydıyla karşı olmadığını açıkladı.¹¹⁵ Tabi devletin materyal kapasitesindeki artış yüksek ise bu durumda otonomisini tek başına arttırır. Ancak kısmi miktarda artış var ise otonomisini arttırma aşamasında lider devleti dengeleyebilecek ehle sahip olan bir büyük gücün yardımına başvurur.¹¹⁶

Sistem Kaynaklı Nedenler

1950'lerde Ankara iki nedenden (sistemik sınır anlamında) dolayı otonomi arttırmak gibi bir çabada bulunmadı (H3a). Birincisi, hemen yanı başında bulunan sınır komşusu Sovyetlerden aldığı büyük tehdit Ankara'nın, ABD'nin ve NATO'nun güvenlik hamiliğine duyduğu ihtiyacı arttırmıştı. İkinci neden Washington ve Moskova arasındaki bölgesel ve küresel rekabetin ABD tarafında düşman ve mahcup etme oyunlarının değerini arttırmış olmasıydı.¹¹⁷ Bu stratejilerin Türkiye'nin jeostratejik konumunun değerini ABD tarafında bir hayli arttırmış olması Ankara'ya ekonomik ve askeri girdi sağlamaktaydı. Dolayısıyla, ABD'nin yardımlarda bir hayli cömert davrandığı bir dönemde hegemonu meydana okumak rasyonel değildi.

1960'ların başından itibaren uluslararası alanda meydana gelen iki sistemik değişim Türkiye açısından bu sistemik engeli ortadan kaldırdı ve otonomi arttırmasını iki açıdan mümkün kıldı (H3). Birincisi, iki rakip blok arasındaki nükleer silahlanma yarışındaki hızının kontrol altına alınması gerektiği yönündeki düşünce bloklar arası ilişkilerin yumuşamasıyla sonuçlandı. Bu yeni ge-

113 Duygu Sezer, *Kamuoyu ve Dış Politika*, SBF Yayını, Ankara 1972, s. 164, 374, 376-377.

114 Oran, a.g.e., s. 675.

115 Fırat, a.g.m., s. 740; Hale, a.g.m., s. 162-163; Adamson, a.g.m., s. 296.

116 G. John Ikenberry, "Liberal Internationalism: America and the Dilemmas of Liberal World Order", *Perspectives on Politics*, V. 7, No. 1, 2009, s. 78; Whitaker, a.g.m., s. 1119; Cooley-Nexon, a.g.e., s. 64-65.

117 Ito, a.g.e., s. 1-5; Colgan-Miller, a.g.m., s. 1-8.

lişme Ankara'nın, 1950'lerde coğrafi konumu nedeniyle Washington karşısında elde ettiği pazarlık avantajını azalttı (H3b). Bu bağlamda sıkı iki kutuplu sistemde ABD açısından son derece değerli olan mahcup etme ve düşman oyunu stratejisinin detantla birlikte değer kaybetmesi¹¹⁸ Washington'un, Türkiye üs ve topraklarına duyduğu ihtiyacı azalttı.¹¹⁹ 1967'den sonra Türkiye'ye yapılan ABD yardımlarının önce azalması sonra da askeri malzemedeki ekonomik desteğe ve hibeden kredili satışa çevrilmesi bu bağlamda önemlidir. ABD yardımlarının azalması ise Türkiye'nin NATO'nun yeni stratejisinin gerektirdiği pahalı ve modern silahlara ulaşmasını zorlaştırdı. Detant döneminde patronun (ABD) sorumluluklarından kaçmasının¹²⁰ yanı sıra Sovyetlerden 1950'lerdeki gibi yoğun tehdit algılamamak ve 1967 Harmel Raporu ile ABD'nin karşı bloktaki ülkeler ile ilişki kurma engelini kaldırılması (H3b) Türkiye'yi, Sovyetlerin ekonomik yardımlarına başvurmaya ayrıca yöneltti.

İkincisi, Ankara 1964-75 döneminde Sovyetler ve Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin ekonomik gücünü ve Üçüncü Dünya'nın ise BM'de artan siyasi etkisini Washington'a olan ekonomik ve siyasi (Kıbrıs) bağımlılığını dengeleme fırsatı olarak değerlendirmeye yöneldi (H3c). Örneğin; Türkiye Üçüncü Dünya ülkelerine ve Sovyetlere Kıbrıs politikasına BM'de siyasi destek sağlamak için yönelirken, azalan ABD yardımlarını ve Batı'nın sanayi tesislerinin yapımı için vermeyi ret ettiği kredileri telafi etme aşamasında Sovyet yardımlarına başvurdu. Ankara'nın, Washington'a kıyasla Moskova'dan sağladığı düşük faizli ve geri ödeme süresi daha uzun vadeli olan krediler ekonomik özerkliğini artırdı.¹²¹

Fakat Türkiye, ABD'nin 1968 Vietnam Savaşı, 1973 OPEC krizi ve Bretton Woods sisteminin zayıflaması nedeniyle güç kaybettiği sırada yakınlaştığı bu ülkeleri ABD'ye alternatif olarak ya da Batı düzeninden bir çıkış seçeneği olarak görmedi. Hegemonun gücünün gerilemesi güvenlik ve ekonomi hiyerarşisindeki başat pozisyonunu kaybettiği anlamına gelmez. Hegemon güç ortak tehditleri, rakip ya da potansiyel güçleri hala dengeleyebilecek güçtedir. Bu nedenle otoritesi altındaki devletler hegemonu güvenlik hamisi olarak görmeye devam ettikleri için düzenden çıkmak yerine rakip ya da yükselen güçleri patrona olan bağımlılıklarını dengeleme aşamasında fırsat olarak değerlendirir.¹²² Türkiye'nin, Batı-dışı ülkelere yönelik girişimleri Kıbrıs'a siyasi destek sağlamanın, alternatif ekonomik ve askeri yardım almanın ötesine geçmedi. Dahası bu ülkelerden sağlanan ekonomik girdinin mali sorunları çözenin gerisinde kalması Ankara'yı IMF ve Batı'nın yardımlarına tekrar başvurmaya yöneltmiştir. Bu durum söz konusu dönemde Türkiye'nin eksen kaymasında bulunduğunu öne süren görüşlerin rasyonelliğini tartışmaya açacak niteliktedir.

118 Ito, a.g.e., s. 10-11.

119 Atmaca, a.g.m., s. 26, 28; Güvenç, a.g.m., s. 106.

120 Synder, a.g.m., s. 486-487.

121 Oran, a.g.m., s. 676.

122 G. John Ikenberry, *Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order*, NJ: Princeton University Press, Princeton 2011, s. 7, 139.

Sonuç

Yukarıda Türkiye vakasına uyarladığımız hipotezler içerisinde H2b, H2a, H1a, H1b, H2c ve H1c 1964-75 döneminde Türkiye'nin, otonomi artırma isteğinin arkasındaki birincil nedenler iken, H3b ve H3c ise ikincildir. H2c ve H3c aynı zamanda Türkiye'nin, meydan okumasını neden otonomi talebi ile sınırlandırdığına yönelik teorik bir açıklama sunmaktadır. H3a ise Soğuk Savaşın ilk çeyreğinde Türkiye'nin neden meydan okumaya yönelmediğini açıklamaktadır.

Türkiye'nin, otonomi arayışı Kıbrıs konusunda manevra alanını genişletmek, ülkedeki ABD askeri varlığını sınırlandırmak ve dış politikanın çeşitlendirilmesi ile sonuçlandı. Fakat bu kazanımlar belli maliyetlere de yol açtı. 1970'ler boyunca Türk ekonomisi büyük bir kriz sarmalına girdi, Yunanistan Türkiye ile rekabetinde Batı'nın desteğini kazandı ve Türkiye Batı'nın askeri ekonomik yardımlarından önemli ölçüde mahrum bırakıldı. Daha da önemlisi, Amerikan düzeni ile yaşanan sistemik kriz ve Ankara'nın Sovyet ve Üçüncü Dünya ile yakınlaşması iç politikada gittikçe şiddet dozu artan bir sağ-sol çatışması ve kronik siyasi istikrarsızlıkla paralel bir seyir izledi.¹²³ Aralarında doğrudan bir ilişki kurulup kurulamayacağı başka çalışmaların konusu olsa da bu paralellik hiyerarşi yaklaşımının şu argümanını (kısmen) doğrulamaktadır. Hegemonik gücün ekonomik ve askeri yardımlarına son derecede gereksinim duyan devletin otonomi arayışı kısmen başarıya ulaşsa dahi beraberinde ekonomik ve siyasi kriz getirir.¹²⁴

Hiyerarşi çalışmalarından hareketle geliştirilen dokuz hipotezin Türkiye vakasına uygulanması üç nedenden dolayı önemlidir. Birincisi, hiyerarşi teorisinin tabi devletlerin neden meydan okuyabileceğine dair geliştirdiği argümanlar sistematik hale getirilmiştir. Daha çok hegemon ve onun pratiklerine odaklanan hiyerarşi yaklaşımı tabi devletlerin davranışlarına yönelik argümanları satır aralarında ya da dolaylı bir şekilde ele almaktadır. İkincisi, Türkiye örneği hiyerarşi yaklaşımının "patrona ekonomik ve askeri bağımlılığı yüksek olan tabi devletler için otonominin değerli olmayacağı"¹²⁵ ve bu nedenle söz konusu devletlerin dengeleme siyasetine yönelmeyeceği yönündeki argümana karşı anti tez oluşturmaktadır. Örneğin; Türkiye 1974'te Amerika'ya rağmen, Kıbrıs'a ikinci kez müdahale ettiği sırada dahi askeri yardımların yüzde doksanını ABD'den sağlıyordu.¹²⁶ Üçüncüsü, hiyerarşi yaklaşımı ulusal çıkar ve kimlik öncelikli teorilerinin hâkim olduğu Türk dış politikası çalışmalarına alternatif bir perspektif sunmaktadır.¹²⁷ Günümüzde Türkiye-ABD ilişkilerinde yaşanan

123 Balcı Ali ve Elif Madakbaş Güleler, "Turgut Özal Dış Politikası: Amerikan Düzeninde Yeniden Konumlanma ve Otonomi Arayışı", *Muhafazakar Düşünce*, S. 55, 2018, s. 78.

124 Miller, a.g.e., s. 22.

125 Lake, 2013a, s. 87; 2017, s. 371; Nieman, a.g.m., s. 665; Bussmann-Oneal, a.g.m., s. 100; Paul A. Papayouanou, "Economic Interdependence and the Balance of Power", *International Studies Quarterly*, V. 41, No. 1, 1997, s. 113-140; Miller, a.g.e., s. 31-32. Bu argümana karşı anti tez geliştiren iki çalışma örneği için bkz. Whitaker, a.g.m., 10109-1127; Nieman, a.g.m., s. 665-679.

126 Balcı, a.g.e., s. 17.

127 Bkz. Ali Balcı, "Three Level Analysis of Turkey Crisis with the U.S.-led Order", *Insight Turkey*, V. 21, No. 4, 2019, s. 13-24; Taş Yetim, a.g.e., s. 1-300.

krizlere bu perspektiften değinen çalışmalar olsa da¹²⁸ Türk dış politikası tarihi hiyerarşi yaklaşımının kullanılabilceğı çok sayıda zengin örnekle doludur.

Kaynaklar

- ADAMSON, Fiona B., "Democratization and the Domestic Sources of Foreign Policy: Turkey in the 1974 Cyprus Crisis," *Political Science Quarterly*, 116/2, 2001, pp. 277-303.
- AHMAD, Feroz *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, (çev. Ahmet Fethi), 2. Baskı, Hil Yayınları, İstanbul 1996.
- ACHARYA, Amitav *Constructing Global Order: Agency and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge 2018.
- ATABAY Ö. Feyza Nur, "Küçük Devlet Neden Süper Güç İttifakından Ayrılır? Soğuk Savaş Dönemi Irak, Mısır ve İran Örnekleri", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, C. 7, S. 2, s. 61-97.
- ATMACA, A. Ömür, "The Geopolitical Origins of Turkish-American Relations: Revisiting the Cold War Years", *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy & Peace*, 3/1, 2014, pp. 19-34.
- AYDIN, Mustafa, "Determinants of Turkish Foreign Policy: Changing Patterns and Conjunctures during the Cold War", *Middle Eastern Studies*, 36/1, 2000, pp. 103-139.
- BALCI, Ali, *When Hierarchy Shattered: Turkey's post-2013 Crisis with the US-led Order*, TUBITAK, Program Code: 1002, Project No: 118K413, August 2019.
- BALCI, Ali ve Elif Madakbaş Gülenler, "Turgut Özal Dış Politikası: Amerikan Düzeninde Yeniden Konumlanma ve Otonomi Arayışı", *Muhafazakâr Düşünce*, S. 55, Eylül-Aralık 2018, ss. 77-98.
- BALCI, Ali ve Aşenur Hazar. "Turkey in the UN Security Council during the Cold War: elections, voting motivations and alliance commitments", *Middle Eastern Studies* 57/2, 2020, pp. 279-291.
- BARDER, Alexander, *Empire Within: International Hierarchy and its Imperial Laboratories of Governance*, Routledge, New York 2015.
- BARNATHAN, Galia Press, "Western Europe, NATO, and The United States: Leash Slipping, Not Leash Cutting", eds., Kristen Williams at all., *Beyond Great Powers and Hegemons: Why Secondary States Support, Follow, or Challenge*, Stanford, CA: Stanford University Press, 2012, pp. 112-127.
- BARNETT, Michael, "High Politics Is Low Politics the Domestic and Systemic Sources of Israeli Security Policy: 1967-1977", *World Politics*, 42, 1990, pp. 529-562.
- BARNETT, Michael N. and Jack S. Levy, "Domestic Sources of Alliances and Alignments: The Case of Egypt 1962-1973", *International Organization*, 45/3, 1991, pp. 369-395.
- BERNSTEIN, Barton, "The Cuban Missile Crisis: Trading The Jupiters in Turkey?", *Political Science Quarterly*, 95/1, 1980, pp. 97-125.
- BÖLME, Selin M., "Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim", *Uluslararası İlişkiler*, C. 9, S. 34, 2012, s. 51-71.
- BÖLÜKBAŞI, Süha "The Johnson Letter Revisited", *Middle Eastern Studies*, 29/3, 1993, s. 505-525.

128 Cooley ve Nexon, a.g.m., s. 134-136.

Görüş

Akademik
Bakış
215
Cilt 15
Sayı 29
Kış 2021

- BUSSMANN, Margit-John R. Oneal, "Do Hegemons Distribute Private Goods? A Test of Power-Transition Theory", *The Journal of Conflict Resolution*, 51/1, 2007, pp. 88-111;
- CAN, Serra, "Turkey's EEC membership as a canvas of struggle for identity: The NSP versus the JP", *New Perspectives on Turkey*, V. 62, 2020, pp. 101-121.
- CLARK, Ian, *The Hierarchy of States: Reform and Resistance in the International Order*, Cambridge University Press, Cambridge 1989.
- COLGAN, Jeef D.- Jeff D. Colgan-Edward R. Lucas, "Revolutionary Pathways: Leaders and the International Impacts of Domestic Revolutions, *International Interactions*, Doi:10.1080/03050629.2016.1203788. (Erişim Tarihi: 01.06.2020).
- COLGAN, Jeff D.-Nicolas L. Miller, "Rival Hierarchies and the Origins of Nuclear Technology Sharing", *SSRN Electronic Journal*, 2018, doi:10.2139/ssrn.3250854, (Erişim Tarihi: 06.06.2020).
- COOLEY, Alexander, "Countering Democratic Norms: Authoritarianism Goes Global", *Journal of Democracy*, 26/3, 2015, pp. 49-63.
- COOLEY, Alexander-Hendrik Spruyt, *Contracting States: Sovereign Transfers in International Relations*, Princeton University Press, Princeton 2009.
- COOLEY, Alexander-Daniel Nexon, *Exit from Hegemony: The Unraveling of the American Global Order*, Oxford University Press, Oxford 2020.
- CUNNINGHAM, David E. "Preventing Civil War: How the Potential for International Intervention Can Deter Conflict Onset", *World Politics*, 68/2, 2016, pp. 307-40.
- DEUTCH, Karl W.-J. David Singer, "Multipolar Systems and International Stability", *World Politics*, 16/3, 1964, pp. 390-406.
- DONNELLY, Jack, "Sovereign Inequalities and Hierarchy in Anarchy: American Power and International Society." *European Journal of International Relations*, 2/2, 2006, pp. 139-170.
- DONNELLY, Jack, "Rethinking Political Structures: From "Ordering Principles" to "Vertical Differentiation" and Beyond", *International Theory*, 1/1, 2009, pp. 49-86.
- DOYLE, Michael W., *Empires*, Cornell University Press, Ithaca NY 1986.
- EBERT, Hannes ve Daniel Flemes, *Regional Powers and Contested Leadership*, Springer International Publishing, Palgrave&Macmillan 2018.
- ERHAN, Çağrı, "ADD ve NATO'yla İlişkiler: 1945-1960", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, 1. Cilt: 1919-1980, 6. Baskı, İletişim, İstanbul 2002, ss. 522-575.
- ERHAN, Çağrı "ADD ve NATO'yla İlişkiler: 1960-1980", Baskın Oran ed., *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, 1. Cilt: 1919-1980, 6. Baskı, İletişim, İstanbul 2002, ss. 681-716.
- EROL, Mehmet Seyfettin-Emre Ozan, "Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim", *Akademik Bakış*, 4/8, 2011, ss. 13-39.
- EŞEL, Gökhan, "Darbeler Arasında Türkiye-NATO İlişkileri (1960-1980)", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 56, 2017, ss. 409-416.
- FINNEMORE, Martha, "Legitimacy, Hypocrisy, and the Social Structure of Unipolarity: Why Being a Unipole Isn't Cracked Up to be?", *World Politics*, 61/1, 2009, pp. 58-85.
- FIRAT, Melek, "Yunanistan'la İlişkiler", Baskın Oran ed., *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt II, 6. Baskı, İletişim, İstanbul 2002, ss. 716-769.
- FLATHMAN, Richard E., *The Practice of Political Authority: Authority and the Authoritative*, University of Chicago Press, Chicago 1980.

Görüş

- FLEMES, Daniel-Leslie Wehner, "Diverse of Strategic Contestation: The Case of South America", *International Politics*, 52/2, 2015, pp. 163-177.
- GOH, Evelyn, *The Struggle for Order: Hegemony, Hierarchy, and Transition in postCold War East Asia*, Oxford: Oxford University Press, the US 2013.
- GOH, Evelyn, "Contesting Hegemonic Order: China in East Asia", *Security Studies*, 28/3, 2019, pp. 614-644.
- GOWA, Joanne, "Bipolarity, Multipolarity, and Free Trade", *The American Political Science Review*, 83/4, 1989, pp. 1245-1256.
- GÜVENÇ, Serhat, "NATO'nun Evrimi ve Türkiye'nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları", *Uluslararası İlişkiler*, 12/45, 2015, ss. 101-119.
- GVALLIA, Giorgi, vd., "Thinking Outside the Bloc: Explaining the Foreign Policies of Small States", *Security Studies*, 22, 2013, pp. 98-131.
- HALE, William, *Türk Dış Politikası: 1774-2000*, (çev. Petek Demir), Mozaik Yayınları, İstanbul 2003.
- HARRIS, George S., *Troubled Alliance: Turkish American Problems in Historical Perspective: 1945-1971*, American Enterprise Institute, Washington 1972.
- HURD, Ian, "Legitimacy and Authority in International Politics", *International Organization*, 53/2, 1999, pp. 379-408.
- IKENBERRY, G. John, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars*, Princeton University Press, Princeton 2001.
- IKENBERRY, G. John, "Liberal Internationalism: America and the Dilemmas of Liberal World Order", *Perspectives on Politics*, 7/1, 2009, pp. 71-87.
- IKENBERRY, G. John, *Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order*, Princeton University Press, Princeton 2011.
- IKENBERRY, G. John, "The End of the Liberal Order?", *International Affairs*, 94/1, 2018, pp. 7-23.
- IKENBERRY, G. John-Charles A. Kupchan, "Socialization and Hegemonic Power", *International Organization*, 44/3, 1990, pp. 283-315.
- IKENBERRY, G. John-Daniel H. Nexon, "Hegemony Studies 3.0: The Dynamics of Hegemonic Orders", *Security Studies*, 28/3, 2019, pp. 395-421.
- ITO, Go Tsuyoshi, *Alliance in Anxiety: Detente and the Sino-American-Japanese Triangle*, Routledge, Newyork&London 2013.
- JESSE, Neal G., "Ireland's Singular Stance: Pursuing Neutrality as a Means to Hegemon", eds. Kristen Williams et al., *Beyond Great Powers and Hegemons: Why Secondary States Support, Follow, or Challenge*, Stanford University Press, Stanford 2012, pp. 65-80.
- KANG, David C., "The Theoretical Roots of Hierarchy in International Relations", *Australian Journal of International Affairs*, 58/3, 2004, pp. 337-352.
- KANG, David C. vd., "War, Rebellion, and Intervention under Hierarchy: Vietnam-China Relations, 1365 to 1841", *Journal of Conflict Resolution*, 20/10, 2018, pp. 1-27.
- KARPAT, Kemal H., *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- KRASNER, Stephen D. "Rethinking the sovereign state model", *Review of International Studies*, 27/5, 2001, pp.17-42.
- KUNIHOLM, Bruce R., *The Origins Of The Cold War In The Near East: Great Power Conflict And Diplomacy In Iran, Turkey, And Greece*, Princeton University Press, Princeton New Jersey 1980.
- LAI, Brian-Dan Reiter, "Democracy, Political Similarity, and International Alliance," 1816-1992", *Journal of Conflict Resolution*, 44/2, 2000, pp. 203-227.

gazi

Akademik
Bakış

217

Cilt 15
Sayı 29
Kış 2021

- LAKE, David A., "Anarchy, Hierarchy, and the Variety of International Relations", *International Organization*, 50/1, 1996, pp. 1-33.
- LAKE, David A., "American Hegemony and the Future of East-West Relations", *International Studies Perspectives*, 7, 2006a, pp. 23-30.
- LAKE, David A., "Hierarchy in International Relations: Authority, Sovereignty, and the New Structure of World Politics", *Paper read at Annual Meeting of the American Political Science Association*, September 2-5, Chicago 2006b.
- LAKE, David A., *Hierarchy in International Relations*, Cornell University Press, Ithaca 2009.
- LAKE, David A., "Legitimizing Power: The Domestic Politics of U.S. International Hierarchy", *International Security*, 38/2, 2013a, pp. 74-111.
- LAKE, David A., *Authority, Coercion and Power in International Relations*, 2013b, <https://pdfs.semanticscholar.org/3df3/7b90b975ef6be41fef4a81da5ef967b4b1f2.pdf>. (Erişim Tarihi: 19.11.2018).
- LAKE, David A., "Domination, Authority, and the Forms of Chinese Power", *The Chinese Journal of International Politics*, 10/4, 2017, pp. 357-382.
- LAKE, David A., "International Legitimacy Lost? Rule and Resistance When America Is First", *Perspectives on Politics*, 16/1, 2018, pp. 6-21.
- MALICI, Akan, "Discord and Collaboration Between Allies: Managing External Threats and Internal Cohesion in Franco-British Relations During the 9/11 Era", *Journal of Conflict Resolution*, 49/1, 2005, pp. 90-119.
- MATTERN, Janice Bially-Ayşe Zarakol, "Hierarchies in World Politics", *International Organization*, 70/3, 2016, pp. 623-654.
- MCCORMACK, Daniel, *Great Powers and International Hierarchy*, Springer Palgrave Macmillan, New York, 2019.
- MCDONALD, Patrick J., "Great Powers, Hierarchy, and Endogenous Regimes: Rethinking the Domestic Causes of Peace", *International Organization*, 69/3, 2015, pp. 557-588.
- MILLER, Eric, *To Balance or Not to Balance: Alignment Theory and Commonwealth of Independent States*, Ashgate: Aldershot, UK 2006.
- MORROW, James D., "Alliances and Asymmetry: An Alternative to the Capability Aggregation Model of Alliances", *American Journal of Political Science*, 35, 1991, pp. 904-933.
- Nieman, Mark David "The Return on Social Bonds: Social Hierarchy and International Conflict", *Journal of Peace Research*, 53/5, 2016, pp. 665-679.
- NEUMAN, Stephanie G., "Power, Influence, and Hierarchy: Defense Industries in a Unipolar World", *Defence and Peace Economics*, 21/1, 2010, pp. 105-134.
- NEXON, Daniel H., "Discussion: American Empire and Civilizational Practice", *In Civilizational Identity: The Production and Reproduction of "Civilizations" in International Relations*, Hall, Martin and Jackson, Patrick Thaddeus eds., Palgrave Macmillan, New York 2007, pp. 109-118.
- ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt II, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.
- ATABAY, Feyza Nur Öztürk, "Küçük Devlet Neden Süper Güç İttifakından Ayrılır? Soğuk Savaş Dönemi Irak, Mısır ve İran Örnekleri", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 7/2, ss. 61-97.
- PAPAYOANOU, Paul A., "Economic Interdependence and the Balance of Power", *International Studies Quarterly*, 41/1, 1997, pp. 113-140.

Görüş

- PUTNAM, Robert D., "Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games", *International Organization*, 42/3, 1988, pp. 427-460.
- ROSE, Gideon, "Review: Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", *World Politics*, 51, 1998, pp. 144-172.
- ROSECRANCE R.N., "Bipolarity, Multipolarity, and the Future", *Journal of Conflict Resolution*, 10/3, 1966, pp. 314-327.
- ROSENAU, James N., "Pre-Theories and Theories of Foreign Policy", R. B. Farrel ed., *Approaches to Comparative and International Politics*, Northeastern University Press, Evanston, 1966, pp. 27-92.
- SCHOLVIN, Sören, *Secondary Powers vis-à-vis South Africa: Hard Balancing, Soft Balancing, Rejection of Followership, and Disregard of Leadership*, GIGA (German Institute of Global and Area Studies) Working Papers, No: 306, Hamburg, 2017.
- SIVERSON, Randolph M. and Harvey Starr, "Regime Change and the Restructuring of Alliances", *American Journal of Political Science*, 38/1, 1994, pp. 145-161.
- SYNDER, Glenn, "The Security Dilemma in Alliance Politics", *World Politics*, 36, 1984, pp. 461-491.
- TAŞ YETİM, Hüsnâ, *Türkiye'nin Amerikan Hiyerarşik Düzeni ile Krizi (1964-75): Dış Politikada Otonomi Arayışı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.
- THOMPSON, William R. and David P. Rapkin, "Collaboration, Consensus, and Detente: The External Threat-Bloc Cohesion Hypothesis", *The Journal of Conflict Resolution*, 25/4, 1981, pp. 615-637.
- TOWNS, Ann E., "Norms and Social Hierarchies: Understanding International Policy Diffusion "from Below", *International Organization*, 66/2, 2012, pp. 179-209.
- TÜRKMEN, Fisun, *Kırlıktan İttifaktan "Model Ortaklığa": Türkiye-ABD İlişkileri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.
- USLU, Nasuh, *Çatlak İttifak: 1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2016.
- WALT Stephen M. *The Origins of Alliances*, Ithaca, New York 1987.
- WALT Stephen M., "Why Alliances Endure or Collapse", *Survival*, 39/1, 1997, pp. 156-179.
- WALT, Stephen M., "Alliances in a Unipolar World", *World Politics*, 61/1, 2009, pp. 87-120.
- WENDT, Alexander and Daniel Friedheim, "Hierarchy under Anarchy: Informal Empire and the East German State", *International Organization*, 49/4, 1995, pp. 689-721.
- WHITAKER, Beth Elise, "Soft Balancing Among Weak States: Evidence From Africa", *International Affairs*, 85/6, 2010, pp. 1109-1127.
- YANIK, Lerna K., "Atlantik Pakti'ndan NATO'ya: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Türkiye'nin Konumu ve Uluslararası Rolü Tartışmalarından Bir Kesit", *Uluslararası İlişkiler*, 9/34, 2012, pp. 29-50.
- ZENTNER, Joseph L., "The 1972 Turkish Opium Ban: Needle in the Haystack Diplomacy", *World Affairs*, 136, 1973, pp. 36-47.

Extended Abstract

Between 1964 and 1975, a succession of crises, as well as Turkey's efforts to increase its autonomy, tested the durability of the strong alliance developed

Görüş

Akademik
Bakış

219

Cilt 15
Sayı 29
Kış 2021

between Washington and Ankara in reaction to the Soviet threat. Why did crises occur between Ankara and Washington? Why did Ankara attempt to limit Washington's influence over its foreign policy, given the fact that it heavily integrated its security onto American power and policies in the 1950s? To address these two questions, this study employs the hierarchy theory, which provides strong theoretical tools for dealing with crises between a strong state and a small ally.

According to the hierarchy theory, even strong hierarchical relationships can enter a crisis period for reasons arising from the actions and discourse practices of the leader and the subordinate states, as well as the effects of systemic changes that shape the behavior of the leader and secondary state. This strategy is appropriate because it does not limit the causes of crises between the two states to the identity of the ruler or ruling. For example, this method focuses on who the rulers of the two states are, as well as the influence of systemic and internal political factors on these leaders' policies.

In this framework, this study will present three distinct sub-hypotheses for each analytical unit (leader state, subordinate state, and system), having a total of nine hypotheses. In this framework, the main argument of this paper is that the crisis in Ankara-Washington relations between 1964 and 1975 was caused by three main factors. First, Ankara saw the US's three major political moves as an existential danger, which prompted Turkey to strengthen its autonomy quest. In this context, the US first exploited the authority provided to it by Turkey in exchange for the safeguarding of its essential interests. Second, Washington compelled Ankara to make political decisions that were damaging to its interests. Finally, the US responded to Turkey's economic, military, and political concerns at a lower degree than predicted.

The second cause of the crisis in bilateral relations was three developments in Turkey's domestic politics. The rising engagement of parliament and the peoples in foreign policy decision-making, which had little power in the 1950s, had a decisive effect on the conflicts with the US. For example, the appeal for intervention in Cyprus in 1964 arose from Turkish authorities' understanding of the matter as a 'national security concern,' as well as public opinion's demand.

Two developments in the international system in the 1960s also drove Turkey to strengthen its autonomy. The first shift was the détente era, which lowered Ankara's reliance on American protection against the Soviet threat, while also limiting the value of Turkey's geopolitical for the West. In summary, Turkey viewed the second systemic change as a chance to expand its autonomy as a result of the first. In other words, to balance its political (Cyprus), economic, and military reliance on Washington, Ankara evaluated the developing economic power of the European Union and the Soviet, as well as the Third World's growing political presence in the United Nations. How these three arguments are obtained will be addressed by nine hypotheses developed by collecting from published papers on hierarchy theory, which addresses the question 'why do subordinate states resist hegemonic power?'

Görüş